

О. М. Десятнюк

**Моніторинг
податкових
ризиків**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКА АКАДЕМІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА

О.М.Десятнюк

Моніторинг податкових ризиків

Начально-методичний посібник
для слухачів Центру підготовки магістрів

*Велишчанюк
Віктору
Степановичу
з найкращими
побажаннями і
великою вдячністю.
з повагою
автор
[Підпис]*

Тернопіль, «Воля»

2003

ББК 65.052

Д - 67

Десятнюк О.М. Моніторинг податкових ризиків
(навчально-методичний посібник для слухачів Центру
підготовки магістрів). – Тернопіль: «Воля», 2003. – 152 с.

УКЛАДАЧ:

Десятнюк Оксана Миронівна – кандидат економічних наук,
доцент кафедри податків та фіскальної політики.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

– доктор економічних наук, професор *І.Д.Фаріон*.

– заступник начальника ДПІ в місті Тернопіль
І.Й.Шиманський.

Рекомендовано до видання Вченою Радою Тернопільської
академії народного господарства
(Протокол № 4 від 25.12.2002 р.)

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ ЗА ВИПУСК:

Крисоватий А.І. – кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри податків та фіскальної політики ТАНГ.

ВСТУП

Оптимізація оподаткування, досягнення балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю – загальна мета податкової політики країн з ринковою економікою. Проте, звичайно, тактичні методи реалізації цієї мети, конкретний зміст податкових заходів держави та їх наслідки визначаються найрізноманітнішими умовами – від суто економічних до психологічних. Спектр цих умов неоднаковий для різних країн та для різних етапів їхнього розвитку.

Податкова політика України формується в складний період переходу до економіки ринкового типу, супроводжуючись кризовими явищами практично у всіх сферах суспільного життя. За таких умов широкого поширення набувають порушення податкового законодавства.

Актуальність проблеми боротьби зі злочинністю у сфері оподаткування обумовлюється тим, що, як свідчить практика боротьби з цими злочинами, в державі спостерігається тенденція росту і підвищення їх суспільної небезпеки. Крім того на динамічність процесів, які відбуваються в економіці країни, значною мірою впливають об'єктивні і суб'єктивні обставини, які сприяють вчиненню злочинів у цій сфері, що безумовно відбивається на

заходах щодо їх попередження.

Внаслідок цього особлива увага повинна бути приділена організації і вдосконаленню всіх сторін податкового контролю, пошуку ефективних шляхів протидії податковим правопорушенням.

З метою створення ефективних умов для забезпечення максимальної мобілізації податкових платежів до бюджету шляхом покращення відбору суб'єктів підприємницької діяльності для податкового аудиту та підвищення його якості, упередження виникнення різноманітних схем ухилення від оподаткування, скорочення витрат робочого часу Державною податковою адміністрацією України 23 жовтня 2001 року було видано Наказ "Про затвердження Методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків".

Головна мета моніторингу податкових ризиків – підвищення ефективності роботи підрозділів податкового аудиту в умовах обмежених фінансових і трудових ресурсів, за рахунок їх більш раціонального використання, а також дієвий контроль за дотриманням клієнтами податкового законодавства.

Сьогодні необхідна реорганізація процесів податкового аудиту, акцентом якого повинно стати постійне спостереження та контроль за фінансово-господарською діяльністю клієнта. Податкові органи повинні бути поінформовані на як можна більш ранній

стадії про можливі випадки порушення податкового законодавства та відповідно реагувати на них належними діями, у тому числі передбачати та упереджувати. Для цього і призначений моніторинг податкових ризиків.

Мета курсу “Моніторинг податкових ризиків” – сприяти підготовці кваліфікованих спеціалістів, які володіють новим управлінським мисленням і знанням того, як при проведенні податкового контролю добиватися найвищих результатів по боротьбі з порушеннями податкового законодавства, використовуючи працю, інтелект і мотиви поведінки людей.

В контексті розробки вищевказаних Методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків та узагальнення матеріалів щодо правопорушень та контролю в сфері оподаткування в посібнику викладені концептуальні питання організації та методики моніторингу податкових ризиків.

В посібнику розглядаються положення науково-теоретичного і практичного характеру, які в сукупності розкривають зміст та протиріччя формування податкової політики в Україні, що призводять до порушень в сфері оподаткування; організація та методика податкових ризиків, а також основні засоби попередження та протидії виникнення податкових злочинів.

Для закріплення матеріалів передбачено питання для самоконтролю та самостійної роботи.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Економічна сутність ризиків та їх роль у формуванні податкової політики держави.

Загальний зміст категорії “ризик”. Соціальна і економічна сутність ризиків. Фактори, що лежать в основі категорії “ризик”. Класифікація ризиків: за видами діяльності, за характером впливу на кінцеві результати, за розміром втрат, за періодом існування, за обґрунтованістю заходів щодо зменшення негативних наслідків.

Об’єктивна неминучість та мета розробки податкових ризиків. Необхідність теоретичних і практичних досліджень фіскальних порушень. Реформування системи адміністрування податків. Реорганізація процесів податкового аудиту. Зміст і мета моніторингу податкових ризиків.

Вихідні поняття, що використовуються у характеристиці податкових ризиків: власники податкових ризиків, клієнт, економічний об’єкт, управління ризиками, картка ризиків, значимість ризику, координатор, експерт.

Співвідношення податкових ризиків і фіску. Варіанти можливого взаємозв’язку між податковими ризиками і доходами бюджету.

Тема 2. Управління податковими ризиками.

Зміст управління ризиком. Об'єкт і суб'єкт управління.

Зовнішні і внутрішні фактори управління ризиками.

Блок-схема процесу управління ризиками.

Системний підхід до управління податковими ризиками.

Основні принципи управління ризиками. Елементи системи управління ризиками.

Міри по усуненню і мінімізації податкових ризиків.

Тема 3. Організація та методика визначення податкових ризиків.

Основні причини та можливості виникнення податкових ризиків. Недоліки соціально-економічного, організаційно-управлінського та нормативно-правового характеру, що впливають на розповсюдження порушень в сфері оподаткування. Основні способи і типи ухилення від сплати податків.

Види фіскальних податкових ризиків: в залежності від виду діяльності; від зовнішніх об'єктивних і суб'єктивних факторів; від внутрішніх обставин і подій.

Організаційні аспекти визначення податкових ризиків. Метод систематизації клієнтів за визначеними

стандартами по групах. Планування податкового аудиту. Проведення попереднього аналізу. Визначення необхідності проведення аудиту з точки зору фінансової доцільності. Узагальнення результатів контролю та створення єдиної бази даних податкових ризиків.

Основні етапи опрацювання інформації. Специфічні фактори господарської діяльності, соціально-економічні фактори, інформація про конкретного клієнта. Фактори, що засвідчують можливість виникнення податкового ризику. Методи виявлення податкових ризиків. Актуальні та неактуальні ризики.

Взаємодія органів ДПС при організації моніторингу податкових ризиків. Функції органів ДПС у загальній схемі взаємодії при організації моніторингу податкових ризиків.

Тема 4. Основні етапи роботи з податковими ризиками

Порядок затвердження податкових ризиків. Функції департаментів, головних управлінь ДПА України, державних податкових адміністрацій в областях, державних податкових інспекцій. Журнал реєстрації

податкових ризиків. Порядок прийняття рішення про затвердження податкового ризику.

Методика опису податкових ризиків. Основні характеристики ризику: назва, вид, природа, способи виявлення, методи визначення, джерела встановлення, сфера існування, сфера дії.

Порядок заповнення і ведення картки податкового ризику. Рекомендації щодо порядку опису податкових ризиків. Групування податкових ризиків.

Визначення важливості податкових ризиків та їх оцінка. Порядок відбору податкових ризиків. Систематизація ризиків. Розгорнутий механізм визначення ризиків. Категорії податкових ризиків: складний, простий. Визначення груп ризиків та складання плану роботи з клієнтом.

Тема 5. Методи усунення податкових ризиків

Організаційні аспекти усунення податкових ризиків. Спостереження за дією визначених ризиків.

Програма усунення податкових ризиків. Мотиваційні характеристики клієнта та порядок її визначення.

Побудова взаємовідносин фахівців державної податкової служби з надійними клієнтами.

Етапи роботи з ризикованими та ненадійними клієнтами.
Організація роботи з новоствореними підприємствами.
Методи усунення податкових ризиків, виявлених у клієнтів, віднесених до категорії “шахраї”.
Схема застосування податкових ризиків.

Тема 6. Ризики в системі податкового аудиту

Загальні основи проведення податкового аудиту. Види аудиторських перевірок. Порядок проведення перевірки.
Аудиторський ризик та його експертно-аналітична оцінка.
Модель аудиторського ризику.

Тема 7. Формування оптимальної моделі попередження та протидії ризикам

Системний підхід до вибору форм протидії ризикам.
Інструменти протидії податковим ризикам.
Система антиризикових заходів. Загальна характеристика видів антиризикових заходів.
Обґрунтування вибору оптимальних варіантів антиризикових заходів. Використання економіко-

математичних методів. Ефект корисності та граничності.

Оптимальне оподаткування – основна форма захисту від податкових ризиків. Ідеали оптимального оподаткування в контексті світового досвіду.

Механізм кардинального реформування податкової системи в Україні. Розробка стандартної методики оцінки податкового навантаження на доходи юридичних фізичних осіб. Модернізація податкової служби.

Тема I. Економічна сутність ризиків та їх роль у формуванні податкової політики держави

1.1. Поняття ризиків, їх класифікація

Поняття “ризик” має достатньо тривалу історію, але найбільш активно почали вивчати різні аспекти ризику в кінці XIX – на початку XX століття.

Для вітчизняної економіки проблема ризику і його оцінки не є новою: в 20-х роках нашого століття в СРСР було прийнято ряд законодавчих актів які враховували існування в країні виробничо-господарського ризику. Але в міру становлення адміністративно-командної системи проходило знищення проявів економічних відносин, які властиві ринковому середовищу, і уже в 30-х роках категорії “ризик” була прикріплена бірка – буржуазна, капіталістична.

Економічній політиці СРСР тривалий період відповідала орієнтація в основному на екстенсивний розвиток народного господарства і перевага адміністративних методів управління. Все це призвело до того, що обґрунтування ефективності фінансової політики держави та господарської діяльності в умовах планової економіки і відповідно всі техніко-економічні обґрунтування будь-яких проектів обходились без аналізу ризиків. Відповідно відсутнім був інтерес до проблеми економічних ризиків.

Перехід на ринковий етап розвитку і проведення економічної

реформи в Україні визвали інтерес до питань розгляду ризику в економіці, підприємстві, фінансовій політиці, і зокрема податковій, а сама теорія ризику в процесі формування ринкових відносин не тільки отримала свій подальший розвиток, але стала практично необхідною.

На сьогодні немає однозначного розуміння суті ризику. Це пояснюється багатоаспектністю даного явища, практично повним його ігноруванням нашим законодавством в реальній економічній практиці і управлінській діяльності. Крім того, ризик – це складне явище, яке має багато протилежних реальних основ. Це обумовлює можливість існування багатьох визначень поняття “ризик” з різних точок зору.

Розглянемо ряд визначень ризику, які дають вітчизняні і закордонні автори:

1. Ризик – потенційна, чисельно вимірювальна можливість втрати.

2. Ризик – ймовірність виникнення втрат, збитків, недопоступлень запланованих доходів.

3. Ризик – невизначеність фінансових результатів в майбутньому.

4. Ризик – вартісне вираження ймовірної події, яка веде до втрат.

5. Ризик – шанс неблагополучного підсумку, небезпека, загроза втрат і пошкоджень.

Таким чином, чітко прослідковується тісний зв'язок ризику ймовірності і невизначеності. Отже, щоб найбільш точно зрозуміти категорію “ризик”, необхідно визначити такі поняття

як “ймовірність” і “невизначеність” оскільки саме ці два фактори лежать в основі ризиків.

Ймовірність – це можливість отримання відповідного результату. В якості одиниці виміру служить ймовірність реальної події, тобто такої події, яка в наслідок певного процесу діяльності повинна відбутись.

Даний термін є фундаментальним для теорії ймовірностей і дозволяє кількісно порівнювати події за ступеню їх можливості. Ймовірністю події є відповідне число, яке збільшується при збільшенні можливості події. Очевидно, що більш ймовірною вважається подія, яка відбувається частіше.

Ймовірність події залежить від об'ємів вихідної інформації, з однієї сторони, і від суб'єкта – з іншої. А це значить, що до ймовірностей ситуації додається невизначеність. Таким чином, одного поняття ймовірності для характеристики ризику недостатньо.

Невизначеність передбачає наявність факторів, при яких результати дій не являються детермінованими, а ступінь можливого впливу цих факторів на результати невідома, наприклад, це неповнота чи неточність інформації. Фактори можуть бути як зовнішні (законодавство, конкуренція, інфляція) так і внутрішні (помилковість визначення характеристик проекту, компетентність спеціалістів і т.д.)

Особливо значний вплив цих факторів відчувається в країні при побудові економіки ринкового типу, коли проявляються різноманітні види невизначеності як для держави, так і для суб'єктів господарювання.

І природа невизначеності може бути класифікована достатньо широко. Приведемо підхід, який класифікує невизначеність у залежності від інформації, якою володіє суб'єкт при прийнятті рішень – починаючи з повної відсутності інформації і закінчуючи проблемами логічного позитивізму:

- *невідомість (незнання);*
- *фізична невизначеність;*
- *недостовірність (неповнота, недостатність, неадекватність);*
- *неоднозначність;*
- *лінгвістична невизначеність.*

Ще один підхід до класифікації невизначеності використовується при проектуванні робіт:

1. Людська невизначеність, яка пов'язана з неможливістю точного передбачення поведінки людей.
2. Технічна невизначеність, яка пов'язана з надійністю обладнання, складністю технології, рівнем автоматизації.
3. Соціальна невизначеність, яка визначається бажанням людей утворювати соціальні зв'язки і допомагати один одному. Структура таких взаємовідносин невизначена.

На основі вищесказаного, можна зробити висновок, що в основі ризику лежить ймовірна природа ринкової діяльності і невизначеність ситуації при її здійсненні.

Крім того, слід враховувати, що ризик притаманний всім процесам і видам діяльності. Таким чином, відкривається третя сторона ризику – його належність певному виду діяльності.

Іншими словами, якщо держава чи суб'єкт господарювання планують реалізувати проект – вони наражаються на ринкові, інвестиційні ризики; якщо ж вони не здійснюють ніяких дій, то знову ж таки отримують ризики – ризик недоотримання доходів, прибутку.

Отже, ризик – це ймовірність недоотримання запланованих доходів в умовах невизначеності при здійсненні певної діяльності. Це складне поняття, в основі якого лежить невизначеність і яке тісно пов'язане з ймовірними процесами.

Дуже тісно з поняттям ризику пов'язане поняття “ризикованої діяльності” чи “діяльності, яка наражається на ризик”. Адже ризик не існує поза діяльністю, поза процесами, які проходять в державі чи в компанії. Враховуючи такий підхід до ризику, можна виділити такі поняття, як “суб'єкт ризику” і “об'єкт ризику”.

Під суб'єктом розуміють того, хто приймає рішення про вибір тієї чи іншої альтернативи, пов'язаної з діяльністю держави, компанії тощо (керівництво). Відповідно під об'єктом розуміють ресурс, який може змінитися у випадку виникнення ризикової ситуації (доходи держави, прибутки підприємства).

У системі ефективного управління ризиком важливе місце належить його класифікації. Автори, котрі займаються проблемами ризику, стоять на різних позиціях щодо побудови класифікації ризиків. Узагальнюючи різні теорії, можна виділити дві основні вимоги до класифікації видів ризику:

- *практичне застосування;*
- *відображення певної сторони сутності характеристики ризику.*

Залежно від конкретних ознак, ризик може поділятися на різні види (Табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Види ризику

№ п/п	Ознаки класифікації	Види
1.	Вид діяльності	1. Підприємницький 2. Виробничий 3. Комерційний 4. Фінансовий 5. Податковий 6. Валютний 7. Банківський 8. Страховий
2.	Характер впливу на кінцеві результати	1. Позитивний 2. Негативний
3.	Розмір втрат	1. Допустимий 2. Критичний 3. Катастрофічний
4.	Період існування	1. Перспективний 2. Поточний 3. Оперативний
5.	Обґрунтованість заходів щодо зменшення негативних наслідків	1. Виправдані 2. Невиправдані

Вивчення даного курсу передбачає дослідження суті значення податкових ризиків. А тому перш за все необхідно з'ясувати актуальність і мету їх розробки.

1.2. Об'єктивна неминучість та мета розробки податкових ризиків

В умовах ринкової економіки нарівні з будь-яким іншим бізнесом, що дає прибуток і пов'язаний з певними витратами, існує процес опору фіску й обходу податків. В реальному процесі оподаткування ідеальні вимоги економічної гармонії й соціальної справедливості неминуче порушуються, з одного боку, через недосконалість проведення політики державної адміністрації, а з іншого – в наслідок морального релятивізму суспільства.

Поступово навколо теми фіскальних порушень сформувалася ціла наукова галузь. Вони досліджуються теоретично й практично, на макрорівні, якщо йдеться про теоретичний аналіз із метою в'яснення ефективності податкової політики, і на мікрорівні, коли емпіричні дані використовуються для оцінки кількісних характеристик ухилення від сплати податків.

Податковий негативізм, як і всі суспільні явища, не має суспільного характеру. Вже за внутрішнім сумлінням платники поділяються на дві категорії: законопослушних і порушників.

Ставлення до фіску відображає протиріччя мотивів корисливого інтересу як властивого людині матеріального інстинкту, що сягає біологічних глибин самозбереження і громадянського обов'язку, як набутої суспільним вихованням соціально значущої добрості. Власне, індивідуальні мотиви фіскальної поведінки не стосуються предмета державних фінансів. Що справді належить до фінансів – це бюджетні

результати такої поведінки, тобто проблема зі сторони збирає податків. Очевидно, що декларовані доходи зростають повільніше, ніж фактичні. Тож на додаток до суб'єктивного протистояння людських якостей у податковому процесі присутній ще й елемент примусу. Більшість людей порушує прийняті моральні норми та чинні закони тільки тоді, коли вони відчувають, що можуть зробити це безкарно.

На думку західних експертів, дрібне, але масове ухиляння від податків настільки укоренилося в суспільстві, що перебороть його дуже важко. Ще серйозніші проблеми породжує крупне ухилення, особливо з боку корпорацій.

Фіскальним зловживанням протистоїть контрольна податкова служба. Тактику боротьби з порушниками диктує сама природа фіскальних порушень. Це заходи як контрольного, карного, репресивного, так і профілактичного характеру. Вистежуючи податкових зловмисників, представники влади реагують на мотиви їхньої поведінки та на зміст їхніх дій. При цьому важливим є організаційний потенціал, компетентність, професіоналізм працівників податкової служби.

Невід'ємною функцією податкової служби стосовно фіскального контролю є податковий аудит. Сьогодні в умовах реформування податкової системи триває пошук ефективних шляхів розвитку податкового контролю з метою підвищення рівня не лише розкриття податкових правопорушень, але попередження їх, проведення ефективних превентивних заходів.

З метою забезпечення доходної частини бюджету постає питання поліпшення системи адміністрування податків, ш

передбачає постійний контроль за своєчасністю та повнотою їх сплати суб'єктами підприємницької діяльності. Основним джерелом на поповнення бюджету повинна бути добровільна сплата, а основною функцією податкових органів – моніторинг цього процесу. Але при високій ймовірності порушення клієнтом податкового законодавства, необхідно організувати податковий аудит і визначити реальні податкові зобов'язання такого клієнта.

Необхідна реорганізація процесів податкового аудиту, акцентом якого повинно стати спостереження та контроль за фінансово-господарською діяльністю клієнта.

Податкові органи повинні бути поінформовані на як можна більш ранній стадії про можливі випадки порушення податкового законодавства та відповідно реагувати на них належними діями, у тому числі передбачати та упереджувати.

Одним із заходів вдосконалення податкового аудиту, підвищення його якості та упередження виникнення різноманітних схем ухилення від оподаткування стало запровадження моніторингу податкових ризиків згідно Наказу ДПА України від 23 жовтня 2001 року №428 “Про затвердження методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків”.

Головна мета моніторингу податкових ризиків – підвищення ефективності роботи підрозділів податкового аудиту в умовах обмежених фінансових і трудових ресурсів, за рахунок їх раціональнішого використання, а також дієвий контроль за дотриманням клієнтами податкового законодавства.

1.3. Вихідні поняття, що використовуються в характеристиці податкових ризиків

Для розуміння суті податкового ризику необхідно знати значимість основних термінів, які його характеризують. Згідно методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків до них відносять:

Податковий ризик – вірогідність порушення податкового законодавства, в результаті чого можливі втрати бюджету.

Клієнт (підприємство) – суб'єкт підприємницької діяльності при взаємовідносинах з органами державної податкової служби.

Власники податкових ризиків – Головні управління, Департаменти, управління Державної податкової адміністрації України, обласні державні податкові адміністрації з визначенням конкретних фахівців, які супроводжують податкові ризики.

Економічний об'єкт – підприємство з усіма філіями, структурами, підрозділами та пов'язаними особами.

Управління ризиками – процес вивчення та попередження можливості не виплати податків, а також удосконалення методів виявлення та нейтралізації будь-яких можливих наслідків ризиків.

Фіскальний ризик – ризик, визначений на підставі інформації про діяльність клієнта, організованої як із зовнішніх так і внутрішніх джерел, його взаємовідносини з іншими суб'єктами та бюджетом.

Фінансовий ризик – ризик, визначений на підставі аналізу

фінансових документів, поданих декларацій та звітів, статистичної обробки даних.

Галузеві ризики – ризики, що притаманні тільки для однієї галузі.

Загальні ризики – ризики, що можуть зустрічатися незалежно від галузі народного господарства.

Картка ризиків – детальна інформаційна довідка про податковий ризик.

Значимість ризику – сума коштів, яку повинен отримати бюджет в результаті виявлення ризику та його усунення.

Координатор – головний державний податковий ревізор-інспектор, який виконує функції керівника по роботі з підприємствами – великими платниками податків галузевого відділу управління податкового супроводження державної податкової інспекції з функціями безпосереднього обслуговування та контролю за великими платниками податків, координує та організовує діяльність робочої групи, яка безпосередньо знаходиться в його розпорядженні.

Експерт – найдосвідченіший фахівець галузевого відділу інспекції з функціями безпосереднього обслуговування та контролю за великими платниками податків, який відмінно володіє нормами податкового і валютного законодавства України та має практичний досвід роботи в податкових організаціях.

1.4. Співвідношення податкових ризиків і фіску

Моніторинг податкових ризиків покликаний забезпечити наповнення дохідної частини бюджету за рахунок виявлення попередження можливостей порушення податкового законодавства. Таким чином, податкові ризики тісно пов'язані із збільшенням чи зменшенням доходів та видатків бюджету. Очевидно, чим точніше будуть визначатись і ліквідуватись податкові ризики, тим менші будуть витрати бюджету.

Якщо досліджувати взаємозв'язок між податковими ризиками і фіском, то можна прослідкувати різні співвідношення, варіантів яких наведені на *рис. 1.1.*

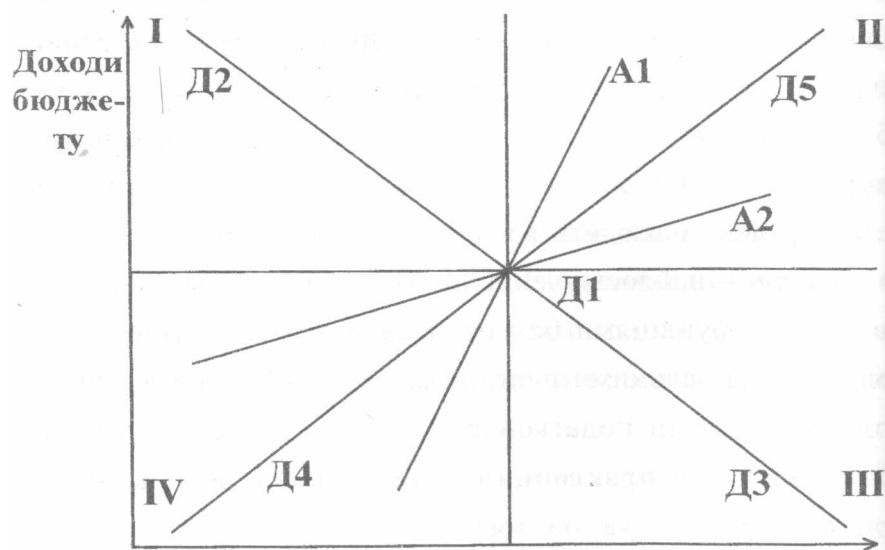

Рис.1.1. Варіанти можливого співвідношення між податковими ризиками і фіском.

Точка Д1 показує розмір доходів, які можуть мати місце при точному встановленні і ліквідації податкових ризиків. Він є вихідним моментом при розгляді можливих варіантів залежності доходів бюджету від величини податкових ризиків.

Поле I характеризується невеликими ризиками і високими доходами. В цьому випадку затрати на проведення превентивних заходів на попередження ризиків є меншими від можливих втрат. Тому і доходи в полі Д2 будуть максимальними: $Д2 \geq Д1$.

Для поля III характерними є високі податкові ризики і низькі доходи бюджету. В даному випадку витрати на управління і попередження ризиків та зменшення втрат від них не дають бажаного результату. Тому і величина доходів Д3 в цьому полі буде меншою, ніж вихідного показника: $Д3 \leq Д1$.

У полі IV і доходи (Д4) і ризики малі. Тут характерне проведення попереджувальних заходів щодо зниження рівня ризиків, які вимагають великих втрат. Тут $Д4 \leq Д1$. Цей варіант є не вигідним.

У полі II і прибуток (Д5), і ризики високі: $Д5 \geq Д1$. Така ситуація можлива, наприклад, в результаті зміни дій ринкових факторів.

Прямі А1 і А2 характеризують рівень компетентності спеціалістів податкової служби. Зокрема, пряма А1 відображає некомпетентність і нерішучі дії, що призводять в полі IV до зменшення доходів. І навпаки, пряма А2 показує, що дії працівників є рішучими і компетентними. Тому і доходи відхиляються від Д4 у вищу сторону.

Таким чином, залежність між величиною доходів бюджету податковими ризиками може виявитися в таких варіантах:

- а) невисокі ризики і високі доходи;*
- б) високі ризики і низькі доходи;*
- в) високі ризики і високі доходи;*
- г) невисокі ризики і низькі доходи.*

Можливість виникнення того чи іншого варіанту співвідношення доходів і ризиків обумовлюється ефективністю дій податкової служби щодо виявлення і попередження податкових ризиків.

Питання для самоконтролю:

- 1. Охарактеризуйте зміст категорії “ризик”.*
- 2. Які соціальні та економічні основи формуванні поняття “ризик”?*
 - 1. Назвіть фактори, які лежать в основі ризиків.*
 - 2. Яка роль поняття “ймовірність” у формування ризику?*
 - 3. Охарактеризуйте зміст невизначеності, яка лежить в основі ризику.*
 - 4. Як класифікуються ризики?*
 - 5. В чому полягає об’єктивна неминучість розробки податкових ризиків?*
 - 6. Яка головна мета моніторингу податкових ризиків?*
 - 7. Назвіть вихідні поняття, що характеризують податковий ризик.*
 - 8. Який взаємозв’язок існує між податковими ризиками фіском?*

Тема 2. Управління податковими ризиками

2.1 Зміст управління ризиками

При розгляді сутності ризику потрібно враховувати, що це поняття включає в себе не тільки наявність ризикової ситуації і її усвідомлення, але і прийняття рішення на основі проведеного кількісного і якісного аналізу ризику.

Слід відмітити основну особливість ризику – він має властивість зменшуватися із збільшенням передбачуваності події, що містить ризик. Під такою подією розуміють ту подію, від здійснення чи не здійснення якої залежить, відповідно, успіх чи невдача передбачуваного заходу. Оскільки ризик в даному випадку виражається процентною (чи кількісною) можливістю недоотримання очікуваного результату, то чим більше існує можливостей передбачувати: здійсниться чи не здійсниться ця подія, тим менше значення ризику.

Таким чином, ризик потребує дій, які б його не тільки передбачували, а й зменшували, тобто управління ним. Визначення змісту управління ризиком є однією з основних передумов ефективної діяльності щодо попередження та зменшення втрат від нього. Деякі західноєвропейські економісти догримуються думки, що управління ризиком – це дії, через здійснення яких досягається надійність відповідної діяльності шляхом включення можливих втратних випадків до процесу управління. Однак, таке визначення підкреслює лише

функціональну роль управління ризиком. Але ж цим су управління ризиком не обмежується. Набагато важливіше встановити його процес, який забезпечує виконання відповідних функцій.

Розглядаючи дану проблему з прагматичних міркувань управління ризиком слід розуміти як процес, що включає такі фази:

- *аналіз ризику,*
- *розробка проекту надійності відповідної діяльності;*
- *реалізація проекту надійності;*
- *контроль і підтримування надійності діяльності.*

Такий прагматичний підхід до суті управління ризиком має певні переваги:

- *спрямовує управлінські дії (проведення аналізу ризиків, розробка заходів тощо)*
- *визначає логічну взаємопов'язану послідовність дій щодо забезпечення надійності відповідної діяльності.*

Загальну схему управління ризиком можна представити наступним чином (рис. 2.1):

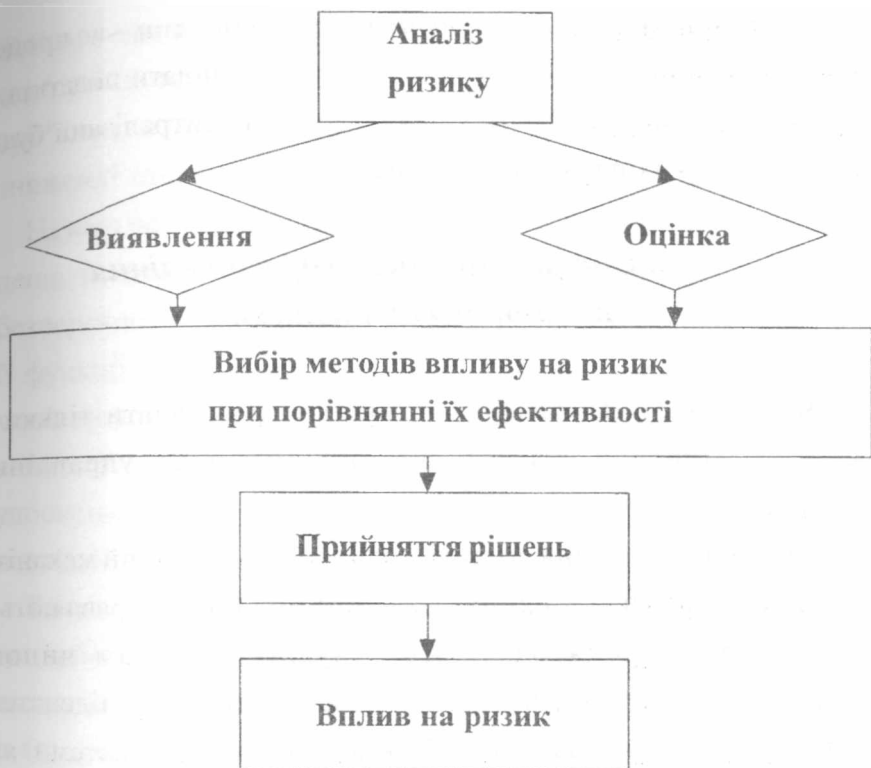

Рис. 2.1. Загальна схема управління ризиком.

Крім цього, даючи визначення суті управління ризиком, слід враховувати, що:

- дії, пов'язані з управлінням ризиком, за своїм характером різноманітні (технічні, економічні, організаційні тощо);
- управління ризиком повинно мати переважно превентивний характер;
- управління ризиком – процес дуже широкий, починаючи від встановлення видів ризику і закінчуючи впровадженням заходів, спрямованих на зниження можливих негативних наслідків.

Таким чином, *управління податковими ризиками* – це процес вивчення та попередження можливості не виплати податків, також удосконалення методів виявлення та нейтралізації будь-яких можливих наслідків ризиків.

2.2. Системний підхід до управління податковими ризиками

Всю роботу над ризиками доцільно розглядати тільки в системі відносин між суб'єктами і об'єктами управління ризиками.

Система управління, взагалі, являє собою складний механізм впливу управляючої системи на систему, якою управляють метою отримання бажаного результату. Таким чином, управління ризиками як система складається з двох підсистем: системи, якою управляють (об'єкта управління) і системи, якою управляє (суб'єкта управління).

В системі управління ризиками об'єктом управління є суб'єкт ризик. Суб'єктом управління ризиками є спеціальна група людей (стосовно податкових ризиків – спеціалісти органів ДПС, інспектори, експерти), яка за допомогою різних прийомів і способів управління здійснює цілеспрямований вплив на об'єкт управління.

Існують різні думки щодо використання терміну “система управління ризиком”. Деякі автори вважають, що з точки зору дослідження операцій словосполучення “управління ризиком” не має змісту, оскільки невизначеністю управляти не може

Тобто, коли говорять про систему управління ризиком, мова йде про систему підтримки прийняття рішень того чи іншого суб'єкта, головна задача якої полягає в максимальному зниженні степені невизначеності.

На наш погляд, таке трактування системи управління ризиком дещо зменшує її призначення. Система управління ризиком, безперечно, включає процес прийняття рішень, однак на цьому її функції не обмежуються. Вона включає також подальший моніторинг ризикових позицій, порядок взаємодії підрозділів в процесі виявлення та попередження ризиків, а також удосконалення методів нейтралізації будь-яких можливих наслідків ризиків.

Тому при аналізі системи управління податковими ризиками доцільно використовувати в якості основного методологічного інструменту системний підхід.

Системний підхід – це всесторонній підхід, який фокусує увагу не тільки на організації, але і на середовищі, що її оточує. Центральним поняттям системного підходу є поняття “система”, яке відображає суть того, що різні елементи, об'єднуючись, набувають нової якості, яка відсутня у кожного з них окремо. Нова якість виникає завдяки наявності зв'язків в системі, які переносять властивості кожного елементу системи всім іншим елементам. Такі зв'язки називають інтегральними або системними.

Ефективність функціонування системи управління ризиком, виходячи з основних положень системного підходу, визначається ефективною взаємодією між частинами системи.

Таким чином, система управління податковими ризиками являє собою сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, кінцевою метою існування яких є мінімізація ризиків.

Іншими словами, систему управління податковими ризиками можна охарактеризувати як сукупність методів, прийомів і заходів, які дозволяють у відповідній мірі прогнозувати недопоступлення податкових платежів і приймати міри з недопущенням чи зменшенням порушень податкового законодавства.

2.3. Фактори та принципи системи управління податковими ризиками

На систему управління податковими ризиками впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. Системний підхід передбачає пошуки причин виникнення порушення податкового законодавства, перш за все, в зовнішньому середовищі.

Зовнішніми факторами системи управління податковими ризиками є:

- макроекономічні фактори;
- зарубіжний досвід управління податковими ризиками;
- нормативна база в сфері регулювання ризику (нормативна методика, рекомендації, стандарти бухгалтерського обліку);

Найбільш характерними рисами зовнішнього середовища є динамічність, різновидність і інтегрованість.

Динамічність передбачає швидку змінність зовнішнього

середовища. Задача – створювати адаптивні системи управління ризиком, які не чинять опір змінам зовнішнього середовища, а змінюються разом з ним.

Наступна характерна риса зовнішнього середовища – різновидність. Податкова служба взаємодіє з різними клієнтами, партнерами, банками, органами влади тощо, які пов'язані між собою великою кількістю зв'язків – економічних, інформаційних, політичних, адміністративних і постійно впливають одне на одного, тобто зовнішнє середовище інтегроване. Отже, зміни у взаємодії з будь-яких і з цих об'єктів тягнуть за собою зміни відносин з іншими.

Внутрішні фактори системи управління ризиком включають:

- організаційну структуру управління ризиками;
- кваліфікацію персоналу, який займається ризиками.

В основі системного підходу до управління податковими ризиками можна виділити такі принципи:

- принцип класифікації. Він дозволяє обмежувати кількість факторів ризику, що визначаються цілями та вимогами точності розрахунків;
- принцип інформаційної єдності, який вимагає, щоб вихідні параметри, а також похідні та узагальнюючі показники адекватно характеризували ризик;
- принцип узгодженості критеріїв, з яким необхідно пов'язувати оцінки ризику на різних рівнях узагальнення.

2.4. Процес управління податковими ризиками

Як система управління, управління податковими ризиками передбачає здійснення ряду процесів і дій, які являють собою елементи системи управління ризиком. До них можна віднести:

- визначення, ідентифікацію і локалізацію ризику;*
- аналіз, оцінку і опис ризику;*
- методи усунення, мінімізації і запобігання ризику;*
- моніторинг заходів протидії ризикам.*

Процес управління податковим ризиком можна спрощено представити у вигляді наступної блок-схеми (рис. 2.2).

Слід відмітити, що збір і обробка інформації є важливим етапом процесу управління незалежно від його конкретно-змісту. В процесі управління ризиком до повноти і якості інформації пред'являються особливі вимоги, так як відсутність повної інформації є одним із суттєвих факторів ризику прийняття рішення в умовах неповної інформації служи джерелом додаткових втрат.

На запропонованій блок-схемі (рис. 2.2) збір і обробка інформації представлені в якості лише першого етапу. Дійсності ж ця робота здійснюється протягом всього процесу прийняття рішення. В міру переходу від одного етапу до другого при необхідності може виникати потреба в додатковій інформації, здійснюватися її збір і обробка.

Особливу роль відіграє інформація в процесі кількісного і якісного аналізу ризику.

Якісний аналіз передбачає виявлення джерел і причин ризику

потенційних клієнтів і зон ризиків, ідентифікацію всіх можливих ризиків, виявлення можливих негативних наслідків. Результати якісного аналізу служать важливою вихідною інформацією для здійснення кількісного аналізу.

Кількісний аналіз передбачає чисельне визначення окремих ризиків і загального ризику. На цьому етапі визначається ймовірність ризику і його наслідків, проводиться кількісна оцінка степені ризику, визначається також допустимий рівень ризику.

В результаті проведення аналізу кожного ризику отримують загальну картину податкових ризиків, ймовірність їх виникнення і наслідків.

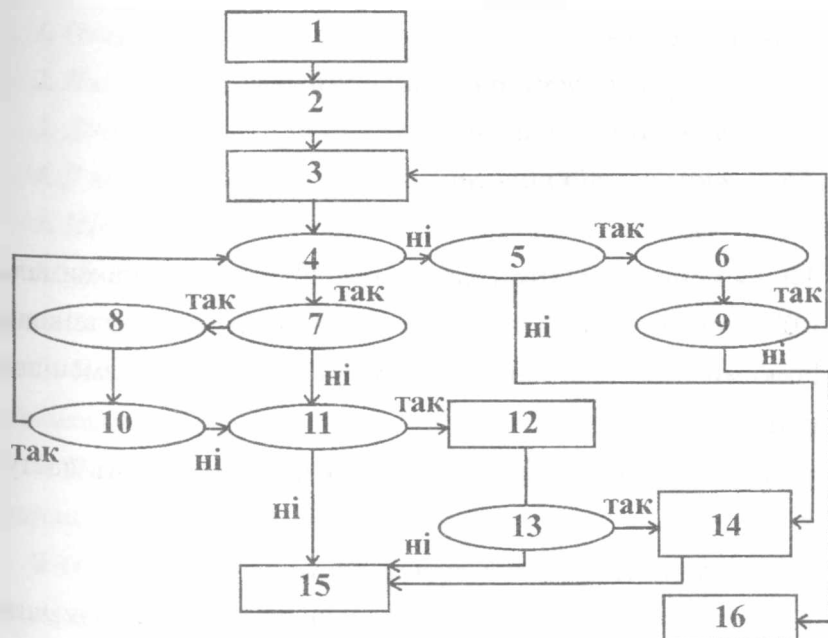

Рис.2.2. Блок-схема процесу управління податковим ризиком.

- 1 – збір і обробка даних
- 2 – якісний аналіз ризику
- 3 – кількісна оцінка ризику
- 4 – оцінка допустимості ризику
- 5, 11 – оцінка можливості зниження ризику
- 6, 12 – вибір методів і формування варіантів зниження ризику
- 7 – оцінка можливості збільшення ризику
- 8 – формування і вибір методів недопущення збільшення ризику
- 9, 13 – оцінка доцільності зниження ризику
- 10 – оцінка доцільності застосування методів недопущення збільшення ризику
- 14 – вибір варіанту зниження ризику
- 15 – реалізація проекту
- 16 – відмова від проекту

Після порівняння отриманих значень ризиків з максимално допустимими, виробляється стратегія управління податковими ризиками, і на цій основі – міри недопущення і зменшення ризиків.

Міри по усуненню і мінімізації ризику включають наступні етапи:

- оцінку допустимості отриманого рівня ризику;
- оцінку можливості зниження чи недопущення збільшення ризику;
- вибір методів зниження (недопущення збільшення) ризику;
- оцінку доцільності і вибір варіантів зниження (недопущення збільшення) ризику.

збільшення) ризику.

Після вибору відповідного комплексу мір по усуненню і мінімізації ризику, слід прийняти рішення про степінь достатності вибраних мір.

Слід відмітити, що нами розглянута лише загальна схема процесу управління ризиком. Характер і зміст перелічених вище етапів і робіт, використовувані методи їх виконання в значній мірі залежатимуть від характеру можливих ризиків, кваліфікації спеціалістів податкової служби, розвитку процесу моніторингу податкових ризиків в Україні в подальшому.

Питання для самоконтролю:

- 1. Охарактеризуйте зміст управління ризиками.*
- 2. Які основні фази включає в себе управління ризиками?*
- 3. Дайте визначення управлінню податковими ризиками.*
- 4. В чому суть системного підходу до управління ризиками?*
- 5. Що таке об'єкт і суб'єкт управління ризиками?*
- 6. Дайте визначення системи управління податковими ризиками.*
- 7. Назвіть фактори системи управління податковими ризиками.*
- 8. Які принципи лежать в основі системного підходу до управління податковими ризиками?*
- 9. Охарактеризуйте основні елементи системи управління податковими ризиками.*
- 10. Складіть блок-схему процесу управління податковими ризиками.*

Тема 3. Організація та методика визначення податкових ризиків

3.1. Основні причини та можливості виникнення податкових ризиків

Податкові ризики виникають при усвідомленому та неусвідомленому невиконанні суб'єктами господарювання зобов'язань щодо сплати податків.

Широке розповсюдження порушень податкового законодавства викликане впливом багатьох обставин. Одні з них діють на загальносуспільному рівні і відображають недоліки пов'язані з кризовим станом економіки, інші – обумовлені специфічними особливостями функціонування податкової служби, зокрема, умовами виконання обов'язків працівниками в умовах жорсткої протидії з боку правопорушників. До найпоширеніших з них належать недоліки соціально-економічного, організаційно-управлінського та нормативно-правового характеру (рис. 3.1.).

Проведені дослідження можливостей виникнення правопорушень в сфері оподаткування свідчать, що способи виникнення вельми різноманітні. Складність систематизації таких злочинів в їх динамічності і негайному пристосуванні осіб, що їх скоїли, до умов, у яких вони діють. Але наявність у них спільних ознак і особливостей дає можливість об'єднати ці способи в певні групи, зокрема:

– за видами їх скоєння (неподання, несвоєчасне подання

декларацій та розрахунків, приховування об'єктів оподаткування та заниження розміру прибутку;

– за умовами функціонування підприємств (наявність пільг, звільнення від сплати податків на певний час, часткове звільнення від оподаткування);

– за особливостями проведення окремих операцій (боргові розрахунки, готівкою, повернення боргу, взаємний залік при розрахунках);

– за характером взаємовідносин між суб'єктами господарювання (укладення угод про здачу об'єктів оподаткування в оренду, виконання бартерних операцій);

– за напрямками діяльності суб'єктів (страховка, торгівельна діяльність, надання послуг, виконання робіт тощо).

Основні причини виникнення податкових ризиків

Недоліки соціально-економічного характеру

- скорочення промислового виробництва;
- ріст цін;
- зниження платоспроможності населення;
- інфляційні процеси;
- криза платежів.

Недоліки організаційно-правового характеру

- недосконалість системи обліку платників податків і контролю за їх діяльністю;
- недостатній рівень юридичної та економічної підготовки працівників податкових інспекцій;
- недостатня захищеність працівників податкових органів;
- неузгодженість дій суб'єктів, що контролюють забезпечують дотримання податкового законодавства.

Недоліки нормативно-правового характеру

- нестабільність податкового законодавства;
- невідповідність в нормативних документах по питаннях оподаткування;
- неврегульованість питань, пов'язаних з моментом вступу нормативного документу в дію.

Рис.3.1. Основні причини, що сприяють виникненню податкових ризиків.

Найпоширенішими типами правопорушень в сфері оподаткування є:

1. Ухилення від сплати податків при заповненні і поданні декларацій про доходи, звітності та бухгалтерських розрахунків до них:

– неподання або невчасне подання податковим адміністраціям декларацій про прибуток підприємства та розрахунку податку до нього;

– приховання об'єктів оподаткування і подача декларації про відсутність оподаткованого прибутку;

– приховання об'єктів оподаткування шляхом не відображення в бухгалтерському обліку обсягу реалізації за готівку;

– приховання об'єктів оподаткування шляхом подання до ДПС листів з проханням звільнити від сплати податків у зв'язку з тим, що підприємство тимчасово не веде господарської діяльності;

– приховання прибутків від оподаткування шляхом умисного відображення господарських операцій і розрахунків пізніше звітного періоду.

2. Ухилення від сплати податків при користуванні пільгами:

– завищення відсотка певної категорії працюючих на підприємстві;

– приховання об'єктів оподаткування шляхом фальсифікації

в декларації даних про витрати коштів начебто на виден підприємством власного будівництва;

– приховання прибутку від оподаткування шляхом внесення у звітність завідомо завищених даних про частку іноземного капіталу (іноземної інвестиції) у статутному фонді спільного підприємства;

– заниження частини суми прибутків під виглядом відрахувань до благодійного фонду.

3. Ухилення від сплати податків на прибуток:

– приховання прибутків, одержаних від реалізації товарів, що надходять від зарубіжних партнерів, вартість яких фактично була завищена при їх оприбуткуванні;

– заниження розміру прибутку в декларації і завищення при реалізації товару;

– необґрунтоване завищення собівартості продукції;

– фальсифікація даних про наявність у підприємстві автотранспорту та використання його і списання собівартість продукції.

4. Використання декількох поточних рахунків як засобу приховування прибутків (доходів) від оподаткування:

– відкриття кількох поточних рахунків у різних банках;

– проведення платіжних операцій через поточний рахунок приватного підприємця і подача звітності до ДПС тільки за відсутність доходів у підприємства;

– оформлення документів про послідовний перепродаж

товарів однієї комерційної структури до іншої і подача звітів про їх залікову діяльність.

5. Порушення податкового законодавства і приховування прибутків від оподаткування при розрахунках з іноземними партнерами:

– приховування прибутків, одержаних від продажу техніки інофірмі, шляхом оформлення документів як на таку, що здана їй в оренду через посередника;

– приховування прибутків, одержаних від реалізації за кордоном раніше придбаних на кошти підприємства товарів шляхом фальсифікації документів і подачі звітів про збиткову діяльність;

– ухилення від сплати податку, мита, акцизного збору при вивезенні товарів за кордон чи ввезенні їх в Україну під виглядом виконання умов бартерної угоди з інофірмами.

6. Приховування об'єктів оподаткування при страхуванні:

– дострокове припинення дії договору страхування працівників за рахунок коштів підприємств, установ і організацій;

– оформлення договорів страхування працівників за рахунок коштів підприємства у залік взаєморозрахунків.

7. Приховування від оподаткування прибутків, одержаних від реалізації товарів та іншої господарської діяльності:

– приховування частини виручки від реалізації товарів,

надання послуг, виконання робіт під виглядом боргу іншого підприємства;

– приховування прибутків від продажу товарів (зокрема, автотранспорту) шляхом оформлення документів про передачу їх фактичному покупцеві під виглядом надання благодійної допомоги;

– приховування прибутків, одержаних у вигляді стягнень з невиконання умов контракту;

– приховування прибутку, одержаного від реалізації товару шляхом завезення на місце проданого товару.

Проблему боротьби із таким широким колом правопорушень в сфері оподаткування не вирішити лише посилення відповідальності за порушення законодавства та іншим силовими методами. Досягти цього можна за допомогою більш цілеспрямованого планування роботи податкових органів вживання заходів щодо своєчасного викриття та попередження таких правопорушень, зокрема з використанням моніторингу податкових ризиків.

3.2. Види фіскальних податкових ризиків

Вищенаведені способи і можливості ухилень від оподаткування свідчать, що кожне підприємство (економічний об'єкт), здійснюючи фінансово-господарську діяльність, більшої чи меншої міри, в залежності від виду діяльності, може усвідомлено чи неусвідомлено не виконувати зобов'язання щодо сплати податків. При цьому таке підприємство створює

податкові ризики, які безпосередньо залежать від об'єктивних та суб'єктивних факторів, які впливають на діяльність суб'єкта підприємницької діяльності ззовні (обставини географічного, економічного, демографічного, політичного характеру, належність до певної галузі), та внутрішніх обставин і подій.

Методичними рекомендаціями по моніторингу податкових ризиків, що затверджені наказом ДПА України від 23.10.2001 №428, подано орієнтовний перелік фіскальних податкових ризиків (таблиця 3.1).

Таблиця 3.1.

Орієнтовний перелік фіскальних податкових ризиків

№ п/п	Найменування ризиків
1	Наявність порушення при реалізації товарів за готівку
2	Наявність порушення при здійсненні імпорту товарів, звільнених від оподаткування ПДВ
3	Підприємство має контакти з фірмами, що перебувають в офшорних зонах
4	При здійсненні експортно-імпортних операцій мало місце ненадходження валютної виручки
5	При здійсненні експортно-імпортних операцій мало місце ненадходження цінностей (заниження вартості цінностей)
6	При здійсненні експортно-імпортних операцій мало місце ненадходження цінностей по давальницьким угодам

7	Наявність порушення при здійсненні лізингових операцій з нерезидентами
8	Підприємство здійснює імпорт товарів по демпінговим цінам
9	Підприємство реалізує активи у великих розмірах короткі терміни
10	Підприємство, що не є фінансовою установою, проводить операції з цінними паперами
11	Підприємство несвоєчасно погашає векселі
12	Підприємство має зафіксовані контакти з фіктивними структурами, по яких є рішення арбітражного суду
13	Наявність оперативної інформації про порушення податкового законодавства, яка надійшла від підрозділу податкової міліції
14	Підприємство не подало чи несвоєчасно подало обов'язкові документи податкової звітності
15	Підприємство прострочило або частково внесло платіж
16	Підприємство добровільно заявило про попереднє неповне декларування якогось податку (на підставі уточнених декларацій та розрахунків)
17	Шляхом аудиту було встановлено неповне декларування податків в залежності від розміру прихованих податків (документальні перевірки)
18	Виявлення фактів заниження податків у ході попередніх перевірок (камеральні перевірки)
19	Підприємством прострочений або частково погашений податковий борг, який виник внаслідок аудиту, а також

	борг, який виник в результаті недекларування
20	Завищення сум коштів відшкодування з бюджету за зростаючою шкалою (встановлено перевірками, у тому числі до відшкодуванню сум ПДВ)
21	Збільшення коефіцієнта, що визначає питому вагу матеріальних ресурсів, які входять до складу валових витрат або до валового доходу / по відношенню до попереднього податкового періоду (місяць)
22	Підприємство самостійно відкоригувало суми податкових зобов'язань та податкового кредиту по ПДВ
23	Підприємством нарахована сума ПДВ більша чи менша у десять і більше разів за суму нарахування за попередній звітний період
24	Підприємство завершило довгостроковий договір (контракт)
25	Наявність порушень при користуванні податковими пільгами
26	Наявність невиплаченої заробітної плати, виплата заробітної плати натуроплатою
27	Підприємство придбавас активи, вартість яких вища річного обороту самого підприємства
28	Не запровадження понижуючого коефіцієнта до норм амортизації
29	Основні засоби оприбутковані та списані як МЩП
30	Неправомірне включення основних засобів 1 та 3 групи до групи 2
31	За рахунок коштів підприємства придбані основні засоби.

	які зареєстровані на фізичну особу та амортизують підприємством
32	При ліквідації акціонерного товариства не сплачується податок на дивіденди
33	Витрачання грошових коштів підприємства на власну потребу працівників за допомогою банківських платіжних карток
34	Наявність великої кількості нестач на підприємстві (повнота обкладення нестач ПДВ)
35	Підприємство є суб'єктом ЗЕД
36	Підприємство здійснює вексельні розрахунки за надання послуги в обсягах понад 50%
37	Підприємство має філії або відокремлені підрозділи, які сплачують податки консолідовано з головним підприємством
38	Підприємство має дебіторську заборгованість понад 50 тис. грн.
39	Податкова заборгованість підприємства перед бюджетом зростає в часі
40	Перевищення податкового кредиту над податковими зобов'язанням по ПДВ протягом двох та більше податкових періодів
41	Підприємство звітує про збиткову діяльність протягом двох та більше податкових періодів
42	Підприємство втратило, знищило або зіпсувало бухгалтерські документи, які свідчать про фінансову господарську діяльність

43	Оцінка ведення бухгалтерського та податкового обліку (визначається інспектором при проведенні перевірки в офісі платника)
44	На запит податкової служби підприємство не відповідає
45	Не допущення інспектора податкової служби до перевірки
46	Невідповідність задекларованого податку на прибуток банку і даних фінансової звітності

3.3. Організаційні аспекти визначення податкових ризиків

Запровадження раціональних способів контролю, вдосконалення проведення обґрунтованого аналізу на стадії підготовки до проведення перевірки, оцінка показників фінансової звітності, своєчасне визначення податкових ризиків, застосування вірогіднісно-статистичних методів при обробці інформації дозволить значно підвищити якість податкового аудиту та збільшити надходження до бюджету за рахунок встановлення фактичної бази оподаткування.

Для полегшення роботи з клієнтами та їх супроводження застосовується метод систематизації клієнтів за визначеними стандартами по групах.

Систематизація клієнтів базується на принципах мікрорівневого аналізу підприємств. При аналізі кожного підприємства відбираються основні критерії, які дають характеристику по кожному клієнту: до якої галузі належить, якими видами діяльності займається дане підприємство,

регіональні умови перебування, обсяг валових доходів, розрахунок бази оподаткування по кожному клієнту з урахуванням динаміки надходження за видами платежів за минулі періоди, зміни показників фінансово-господарської діяльності та інше.

Даний метод систематизації надає можливість для подальшого визначення загальних та галузевих ризиків.

При плануванні податкового аудиту, насамперед, необхідно виважено ставитися до отриманої інформації та враховувати, що порушення податкового законодавства економічними об'єктами умовно розподіляються на усвідомлені та неусвідомлені (арифметичні та методологічні).

При цьому усвідомлені порушення мають тенденцію до удосконалення з кожним днем, що обумовлено залученням висококваліфікованих фахівців, використанням найсучаснішої техніки та інше. Дослідження та викриття таких порушень лише методом проведення документальних перевірок не даватимуть повного уявлення щодо діяльності підприємства, необхідним обов'язкове проведення всебічного аналізу діяльності підприємства, на підставі якого є можливість робити обґрунтовані висновки про додержання вимог податкового законодавства. Крім того, слід враховувати, що вірогідність навмисного ухилення від оподаткування та, відповідно, наявність податкового ризику перебуває у прямій залежності від ймовірності виявлення такого порушення, та міри відповідальності.

Проведення попереднього аналізу та здійснення на його

підставі розрахунку вірогідності порушення податкового законодавства найбільш наближеним до реальності, визначення необхідності проведення аудиту з точки зору фінансової доцільності є необхідними умовами для дотримання принципу найменшого втручання у діяльність суб'єкта підприємництва. Такий аналіз надасть змогу проводити цільовий аудит (направлений на викриття ймовірних порушень), зменшити ризик не виявлення фактів перекручень у фінансовій звітності клієнта, підвищити якість податкового аудиту, тобто досягти максимального ефекту з мінімальними витратами.

Податковий ризик може виникати під час здійснення економічним об'єктом будь-яких видів діяльності пов'язаних з виробництвом продукції, товарів, послуг, їх реалізацією, товарно-грошовими та фінансовими операціями, комерцією, втіленням соціально-економічних та науково-технічних проектів.

Визначення податкових ризиків являє собою узагальнення результатів контролю та створення єдиної бази даних податкових ризиків (далі - БДПР) Тобто, систематизацію недоліків і порушень нормативно-правових актів суб'єктами підприємництва у процесі господарської діяльності, схем ухилень від оподаткування, загальних ознак, що можуть вказувати на наявність таких порушень, які на даний час відомі податківцям. За рахунок постійної контрольної роботи, в умовах нестабільного законодавства та виникнення нових видів, форм та методів господарської діяльності БДПР буде постійно змінюватись, доповнюватись новими ризиками. При цьому

деякі ризики можуть втрачати свою актуальність або видозмінюватись.

3.4. Основні етапи опрацювання інформації

Методика визначення податкових ризиків розпочинається від виділення факторів, що засвідчують можливість їх виникнення у конкретного клієнта (суб'єкта підприємницької діяльності). У загальному вигляді фактори згруповані на *рисунку 3.2*.

Рисунок 3.2. Порядок визначення факторів, що засвідчують можливість виникнення податкового ризику

На першому етапі опрацювання інформації слід враховувати специфічні фактори господарської діяльності, соціально-економічні фактори, діюче загальне та податкове законодавство, його зміни, які властиві загальному колу підприємств галузі, де функціонує клієнт:

- загальне положення справ у галузі, сезонність виробництва;
- наявність (відсутність) великого числа банкрутств у галузі;
- зниження (збільшення) попиту на вироби або послуги компанії в зв'язку зі зміною потреб споживачів;
- зростання числа конкурентів;
- наявність міжнародних угод;
- сталі економічні міжнародні зв'язки;
- специфічні умови оподаткування (наявність пільг або обмежень);
- цінові коливання на продукцію, товари, послуги;
- зміни в податковому законодавстві тощо.

З усієї наявної інформації виділяються фактори, що засвідчують можливість виникнення податкового ризику. В залежності від впливу факторів можуть виникати загальний чи галузеві ризики, при цьому обумовлюється їх можлива сфера дії. Враховуючи, що кожне підприємство має індивідуальний характер своєї діяльності, який впливає на сплату податків та зборів. Крім того слід враховувати інформацію про історію діяльності кожного окремого клієнта, визначаючи податкові ризики властиві конкретному клієнту:

I. Фінансову позицію клієнта, в залежності від якої можлива наявність таких ризиків як:

– постійне зниження прибутку порівняно з попередніми періодами;

– зменшення обсягів виробництва продукції (продаж товарів, робіт, послуг), зниження валового доходу;

– зниження коефіцієнтів ліквідності, фінансової стійкості, автономності (необхідне проведення оцінки стану головних статей балансу);

– наявність значних обсягів дебіторської заборгованості сплачених товарах, роботах, послугах;

– наявність значних обсягів кредиторської заборгованості за отримані товари, роботи, послуги та заборгованості заробітній платі;

– недостатність обігових коштів та використання залучених коштів (кредитів, позичок), отримання кредитів у банківській та фінансових установах під високі процентні ставки та сумнівні гарантії;

– низький розмір заробітної плати працівникам;

– наявність значних обсягів виплат працівникам у вигляді позик, страхових виплат.

II. Внутрішню політику управління клієнта, структуру адміністративної організації і внутрішньої системи керування, яка може призвести до виникнення таких ризиків:

– часта перереєстрація клієнта (зміна назви, організаційної правової форми, форми власності, юридичної (фактичної

адреси, тощо);

- часта зміна керівного складу підприємства, власників, оновлення наглядової ради;
- часта зміна аудиторів або юрисконсультів;
- часта зміна головних бухгалтерів;
- низький рівень організації обліку підприємства (бухгалтерського, податкового) відсутність автоматизованого обліку;
- різка зміна напрямів роботи компанії;
- укладання невигідних угод з контрагентами;
- несвочасність і неповнота надання податкової звітності та погашення податкових зобов'язань.

III. Господарську політику компанії, в залежності від якої податковий ризик зростає за умови:

- перебування значної частки статутного фонду (значних пакетів акцій, паїв, долей) клієнта у володінні юридичних осіб, що розташовані в офшорних зонах;
- здійснення активної зовнішньоекономічної діяльності;
- виробництва, реалізації, імпорту підакцизних товарів (окремо – лікєро-горілчаных та тютюнових виробів);
- продажу основних фондів за ціною, нижчою за балансову;
- здійснення операцій з цінними паперами, борговими зобов'язаннями;
- наявності взаємовідносин підприємства з контрагентами, які перебувають в офшорних зонах;
- здійснення бартерних операцій (особливо при наявності у статтній кількості обігових коштів), використання процедур

взаємозаліку заборгованості;

– здійснення значних обсягів операцій з розрахунками готівкою;

– наявності філій та відокремлених підрозділів, які перебувають на консолідованій сплаті податків;

– наявності взаємовідносин з «фіктивними» фірмами;

– декларування значних сум ПДВ до відшкодування;

– збільшення споживання матеріальних ресурсів, витрат на придбання яких стосується складу валових витрат при зменшенні або незначному збільшенні обсягів реалізації;

– реалізації продукції (робіт, послуг) за цінами, значно нижчими, а придбання за цінами, значно вищими середньостатистичних цін, що склалися на ринку збуту;

– відсутність господарської діяльності або декларування протягом тривалого часу збиткової діяльності компанії;

– використання у діяльності угод про переуступку прав вимоги боргу;

– застосування вексельних схем у розрахунках;

– наявність господарських операцій невластивих галузі та інше.

При визначенні податкових ризиків також необхідно враховувати дані про порушення клієнтом діючого законодавства, що мали місце, та інформацію про ймовірне порушення законодавства:

– порушення термінів розрахунків в іноземній валюті;

– неподання або несвоєчасне подання платником податков

звітності;

– порушення термінів сплати податків, зборів, обов'язкових платежів;

– застосування нульової ставки оподаткування ПДВ при невідтвердженні факту що товари перетинали митний кордон України;

– наявність арифметичних та методологічних помилок у податковій звітності;

– подання нових податкових розрахунків і декларацій з виправленими показниками (уточнених декларацій);

– зростання податкового боргу за даними особистих рахунків.

– оперативну інформацію про порушення податкового законодавства, що надійшла від підрозділів податкової міліції.

При цьому слід враховувати, що кожна з перелічених умов може призвести до наявності декількох окремих ризиків. Наприклад, при здійсненні клієнтом зовнішньоекономічної діяльності існують такі податкові ризики як невірне визначення податкової бази при імпорті товарів, що не обкладаються податком на додану вартість, невірне застосування нульової ставки оподаткування ПДВ при експорті та інше.

Перелік податкових ризиків не може бути постійним, він повинен весь час поповнюватись новими ризиками, які будуть виявлятися фахівцями податкових органів під час податкового аудиту (активний метод), автоматично, під час прийняття обов'язкової податкової звітності (пасивний метод) чи теоретичним методом.

Ризики можуть бути актуальними та неактуальними з'являтися та зникати. Так, при встановленні ризику і внесення його в базу податкових ризиків він актуальний. У ході роботи над ризиком він може втрачати свою актуальність, тобто частину його виявлення зменшується в часі. При втраті актуальності ризик переводиться до неактуальних ризиків. Рішення щодо визначення ризику неактуальним приймається ДПА України за наслідками вивчення статистики ризиків. Наприклад, ризик заниження цін при проведенні бартерних операцій, який спрацьовувало протягом тривалого часу не є актуальним після відповідних змін у законодавстві, оскільки клієнти не застосовують бартерні схеми при ухиленні від оподаткування. Проте через певний час (періодично) треба повернутися до неактуальних ризиків для того, щоб пересвідчитись у тому, чи не почали клієнти знову застосовувати цей метод ухилення від оподаткування. Рішення щодо визначення ризику актуальним приймається ДПА України за результатами статистичної інформації про порушення.

Фахівці підрозділів податкової служби на районному та міському рівнях (у тому числі інспекцій ВПП), які виявили нові податкові ризики, після їх опису, згідно вимог методичних рекомендацій, повинні передавати до обласної ДПА. Обласна ДПА буде являтися власником нових податкових ризиків та здійснювати їх супроводження. Нові податкові ризики обласна ДПА передає на узгодження та завершення до ДПА України після чого вони заносяться до БДПР.

Головні управління, Департаменти, управління ДПА України

теж можуть бути власниками податкових ризиків. Вони розробляють податкові ризики та подають на затвердження, після чого їх заносять до БДІР. БДІР буде знаходитись в ДПА України.

Затверджувати податкові ризики для вводу їх до бази даних та приймати рішення про виключення їх з бази даних будуть Департамент розвитку та модернізації ДПС, Головне управління податкового аудиту та управління по роботі з великими платниками податків.

Питання для самоконтролю:

- 1. Які основні причини моніторингу податкових ризиків в Україні?*
- 2. Перелічіть найпоширеніші способи здійснення правопорушень в сфері оподаткування.*
- 3. Які види фіскальних податкових ризиків затверджені ДПА України?*
- 4. Який порядок проведення систематизації клієнтів за визначеними стандартами по групах?*
- 5. Яка роль проведення попереднього аналізу для дотримання принципу найменшого втручання у діяльність суб'єкта підприємництва?*
- 6. Який порядок створення єдиної бази даних податкових ризиків?*
- 7. Які основні етапи опрацювання інформації по визначенню податкових ризиків?*

8. Назвіть фактори, що засвідчують можливість виникнення податкового ризику?

9. Який порядок визначення актуальності ризику?

10. Який зміст і порядок взаємодії органів податкової служби при організації моніторингу податкових ризиків?

Тема 4. Основні етапи роботи з податковими ризиками

4.1. Порядок затвердження податкових ризиків

З метою впорядкування роботи по опису податкових ризиків, забезпечення формування бази даних податкових ризиків, поліпшення якості податкового аудиту, підвищення його ефективності та забезпечення роботи автоматизованої системи з податковими ризиками був виданий наказ ДПА України № 196 “Про затвердження порядку затвердження податкових ризиків” від 25 квітня 2002р.

Даний порядок розроблено на підставі методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків, затверджених наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.01 № 428 «Про затвердження методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків».

Для ефективного функціонування автоматизованої системи «Автоматизована база податкових ризиків» (далі – АС АБПР) необхідне постійне поповнення бази даних податкових ризиків новими ризиками.

Пропозиції щодо нових податкових ризиків розробляються Департаментами, Головними управліннями (управліннями) Державної податкової адміністрації України та Державними податковими адміністраціями в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь (в яких призначені фахівці, відповідальні за роботу з податковими ризиками), які в

подальшому залишатимуться власниками цих ризиків.

У власників податкових ризиків, встановлюється «робочий» варіант АС АБПР, користування якою дасть змогу робити описи нових податкових ризиків у форматі MOV та надсилати їх для внесення АС АБПР.

Безпосередньо розробку та подальше супроводження податкових ризиків у підрозділах Державної податкової адміністрації України та Державних податкових адміністраціях в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь здійснюють відповідальні за роботу з податковими ризиками.

Вони несуть відповідальність за правильність та своєчасність заповнення карток нових податкових ризиків та своєчасне внесення змін до існуючих податкових ризиків.

Розробка нових ризиків та внесення змін до існуючих здійснюється відповідальними за роботу з податковими ризиками на підставі аналізу діючого законодавства та результатів контрольної роботи.

Відповідальні за роботу з податковими ризиками Державних податкових адміністраціях в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь організовують роботу в Державних податкових інспекціях та спеціалізованих Державних податкових інспекціях по роботі з великими платниками податків щодо аналізу порушень виявлених в результаті контрольної роботи.

Державні податкові інспекції та спеціалізовані Державні податкові інспекції по роботі з великими платниками

податків на підставі узагальнення встановлених порушень, з урахуванням галузевої специфіки, надають відповідальним за роботу з податковими ризиками пропозиції щодо підготовки описів нових податкових ризиків.

У разі якщо зміни до опису податкового ризику вважає за доцільне внести не власник ризику, пропозиції надсилаються безпосередньо власнику ризику, який вирішує питання щодо внесення змін.

Власник ризику аналізує всі надані пропозиції і приймає рішення щодо доцільності внесення змін у діючий податковий ризик.

Змінені власниками ризиків податкові ризики узгоджуються та вносяться до АБПР відповідно затвердженого порядку.

Нові та змінені податкові ризики надсилаються до управління вдосконалення податкового аудиту Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби засобами електронного зв'язку у вигляді картки податкових ризиків у форматі MOV.

Усі податкові ризики, що надходять до Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби з метою забезпечення їх обліку, реєструються в журналі реєстрації податкових ризиків за формою, яка додається (таблиця 4.1.).

Журнал реєстрації податкових ризиків

№ п/п	Вхідний № та дата отримання ризику	Назва ризику	Короткий опис ризику	Власник ризику	Примітки
1	2	3	4	5	6

Управління вдосконалення податкового аудиту Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби перевіряє правильність опису податкових ризиків, а в разі необхідності – вносить відповідні корективи або повертає власнику ризику на доопрацювання.

При необхідності, для експертизи правильності опису ризику та інструкції з його виявлення залучаються відповідні галузеві управління.

Вони у 5-денний термін з дня отримання запиту на експертизу ризику розглядають опис ризику та інструкцію і надають висновок, в якому підтверджується правильність опису ризику та інструкції або надаються пропозиції по змінам в описі ризику та інструкції.

Управління вдосконалення податкового аудиту Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби узагальнює пропозиції та підготовлює нові податкові ризики на затвердження.

Прийняття рішення про затвердження податкового ризику до реєстрації та внесення його до АС АБПР здійснюється на підставі рішення

постійно діючої комісії (таблиця 4.2.).

Головою комісії по затвердженню податкових ризиків є представник Департаменту розвитку та модернізації державної податкової служби, який приймає рішення про необхідність проведення засідання комісії.

Цією комісією також вирішуються питання щодо переведення ризику до розряду неактуальних або, навпаки, з розряду неактуальних до актуальних (рядок 13 картки податкового ризику).

При затвердженні кожному податковому ризику присвоюється код, який складається з 17 цифр, що мають такі значення:

клас ризику – 1 цифра (1 – загальний ризик, 2 – галузевий ризик);

код податку – 8 цифр (згідно з кодами бюджетної класифікації);

код власника ризику – 4 цифри;

код порядкового номеру ризику – 3 цифри;

номер версії – 1 цифра.

Якщо рішенням комісії ризик визнається обов'язковим, що фіксується в протоколі, то при проведенні податкового аудиту цей ризик включається до плану проведення перевірки в обов'язковому порядку.

Після затвердження податковому ризику присвоюється гриф ДСК і після цього його експорт з бази даних до користувачів здійснюється згідно з «Положенням про електронну

інформацію в Державній податковій адміністрації затвердженим наказом ДПА України від 05.08.1997 № 2 «Про затвердження положення про електронну інформацію в Державній податковій адміністрації України».

Затверджений ризик передається Головному управлінню АІС «Податки» юридичних осіб, яке здійснює супроводження АС АБПР.

Фахівець цього підрозділу, відповідальний за роботу з АС АБПР заносить його до бази даних.

Контроль за станом АС АБПР здійснює Департамент розвитку та модернізації державної податкової служби.

Інформація з бази даних надається державним податковим адміністраціям в Автономній Республіці Крим, областях містах Київ та Севастополь, які надають її своїм підрозділам для використання у практичній діяльності.

На підставі узагальнених матеріалів та результатів контрольної роботи місцеві державні податкові інспекції надають пропозиції по роботі ризиками до Державних податкових адміністрацій в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь відповідальним за роботу з податковими ризиками.

РІШЕННЯ №
комісії про затвердження податкових ризиків від
« _ » _____ 2003 року

Розділ 1 Дані про ризик

№ п/п	Власник ризику	Назва ризику	Галузевий, загальний	Ризик – обов'язковий чи необов'язковий	Код ризику

Розділ 2 Рішення про затвердження ризику

№ п/п	П.І.Б.	Назва підрозділу	Посада	Рішення про затвердження (затвердити) (не затвердити)

Підписи членів комісії:

4.2. Методика опису податкових ризиків

Для забезпечення роботи з податковими ризиками необхідно в стандартній формі викласти інформацію про нього. Необхідно мати детальний опис кожного ризику, в якому будуть відображатись характерні тільки для нього риси та ознаки.

Таким чином, найбільш повне володіння інформацією стосовно виникнення ризиків, їх дії, програм усунення призведе до значного підвищення ефективності податкового аудиту.

Кожний податковий ризик описується по виду податків за наступними характеристиками.

Назва ризику – вона дає загальне уявлення про ризик. Наприклад, «Підприємство реалізує активи у великих розмірах у короткий термін».

З назви ризику вже видно, що ця операція взагалі не є ординарною для клієнта і може бути наслідком будь-яких порушень у фінансово - господарській діяльності.

Вид ризику – цей показник визначає чи є цей ризик випадковим в фінансово-господарській діяльності клієнта, чи виникає постійно, тобто, є структурним.

Природа ризику поділяється на дві групи:

- Фіскальна;
- Фінансова;

Способи виявлення ризику поділяються на:

Активне виявлення ризику – виявлення ризику під час аудиторських перевірок безпосередньо в офісах клієнтів, під час вивчення документів підприємств.

Пасивне виявлення ризику – виявлення ризику за допомогою комп'ютерних програм, що не вимагає великих витрат праці фахівців.

Методи визначення ризику – аналітичний (наприклад, аналіз конкретних даних податкової декларації з повернення до початкових даних наскільки це потребує отримання

інформація), синтетичний (обробка всіх даних до підсумків) тощо.

Джерела встановлення ризику:

1) внутрішні – інформація отримана з документами обов'язкової податкової звітності, в результаті податкового аудиту;

2) зовнішні – інформація отримана від інших міністерств та відомств або ділових партнерів, Інтернет, засоби масової інформації, інформація, яка отримана з торгово-економічних місій, розташованих в інших країнах.

Сфера існування ризику – відображає сферу фінансово-господарської діяльності клієнта, в якій він існує. Наприклад, «операції з векселями», «реалізація за готівку» тощо.

Сфера дії ризику - відображає, в якій галузі народного господарства вони існують чи є притаманними для всіх галузей.

Наприклад:

ризик малого обігу грошових коштів – всі галузі;

ризик неповного нарахування ПДВ в рахунок дотацій - сільське господарство, харчова галузь;

ризик неповного нарахування ПДВ та сплати податків при касовому методі -паливно-енергетична галузь тощо.

Початок та термін дії ризику – з моменту якої фінансово-господарської операції він може почати діяти і протягом якого часу.

Опис (дія) ризику – повністю детально описується практична дія ризику з посиланням на *документи*, по яких його можна встановити.

Наприклад, опис ризику «За рахунок коштів підприємств придбані основні засоби, які зареєстровані на фізичну особу та амортизуються підприємством».

Пунктом 3 ст.6 Закону України від 07.02.91 № 697-ХІІ «Про приватизацію державного майна» передбачено, що юридична особа здійснює управління, володіння, користування і розпорядження закріпленим за нею майном власника згідно зі своїм статутом (положенням).

Відповідно до п.1-2 ст.10 Закону України від 27.03.91 № 887-ХІІ «Про підприємства в Україні» (далі — Закон про підприємства) майно підприємства становлять основні фонди та оборотні засоби, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства. Майно підприємства відповідно до законів України, статуту підприємства та укладених угод належить йому на праві власності, повного господарського відання або оперативного управління.

Джерелами формування майна підприємства є, зокрема, придбання майна іншого підприємства, організації (п.4 ст.10 Закону про підприємства). Згідно з п.6 ст.10 даного Закону підприємству надається право, якщо інше не передбачено чинним законодавством та його статутом, продавати, передавати безоплатно, обмінювати, здавати в оренду громадянам засоби виробництва та інші матеріальні цінності, за винятком тих, які відповідно до законодавчих актів України не можуть бути в їх власності. Безоплатна передача і надання підприємствами матеріальних цінностей громадянам здійснюються з дозволу власника а

уповноваженого ним органу, крім випадків, передбачених законодавством України.

Пунктом 7 Правил державної реєстрації та обліку автомобілів, автобусів, самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів всіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів та мотоколясок, затверджених постановою КМ України від 21.10.93 № 873 (далі — Правила), у редакції, яка була чинною на момент створення товариства з обмеженою відповідальністю, встановлено, що власники транспортних засобів або уповноважені ними органи, громадяни (далі — власники) зобов'язані зареєструвати належні їм транспортні засоби протягом 10 діб після їх придбання або виникнення обставин, що є підставою для внесення змін до реєстраційних документів. Експлуатація транспортних засобів, не зареєстрованих в органах Державтоінспекції, забороняється. А відповідно до п.37 Правил перереєстрація транспортних засобів проводиться, зокрема, у разі зміни власника транспортного засобу.

Згідно з пп.8.1.1-8.1.2 ст.8 Закону України від 28.12.94 № 334/94-ВР «Про оподаткування прибутку підприємств» в редакції Закону України від 22.05.97 № 283/97-ВР (далі — Закон про прибуток) під терміном «амортизація» основних фондів і нематеріальних активів слід розуміти поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або поліпшення, на зменшення скоригованого прибутку платника податку у межах норм амортизаційних відрахувань.

Амортизації підлягають витрати на придбання основних фондів та нематеріальних активів для власного виробничого використання.

Під терміном «основні фонди» слід розуміти матеріальні цінності, які використовуються у виробничій діяльності платника податку протягом періоду, що перевищує 365 календарних днів. Таким чином, підприємство безпідставно включило до балансу вартість автомобіля, оскільки право власності на автомобіль, що зареєстрований в органах Державтоінспекції на фізичну особу, належить цій фізичній особі.

Виходячи з вищевикладеного, автомобіль, який не зареєстрований в органах ДАІ на юридичну особу, не підлягає амортизації як такий, що не належить цій юридичній особі --- платнику податку, що призвело до заниження податку на прибуток. Згідно з пп.7.4.4 ст.7 Закону України від 03.04.97 № 168/97-ВР «Про податок на додану вартість» у разі, якщо платник податку придбає товари (роботи, послуги), вартість яких не відноситься до складу валових витрат виробництва (обігу) і не підлягає амортизації, податки, що сплачені у зв'язку з таким придбанням, відшкодовуються за рахунок відповідних джерел і до складу податкового кредиту не включаються.

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що підприємство безпідставно включило до складу податкового кредиту суму ПДВ, що призвело до заниження податкового зобов'язання з податку на додану вартість.

Відповідно до ст.2 Декрету Кабінету Міністрів «Про прибутковий податок з громадян» від 26.12.92 № 13-92 (далі по тексту Декрет) об'єктом оподаткування у громадян, які мають постійне місце проживання в Україні, є сукупний оподатковуваний дохід за календарний рік.

На підставі ст. 8 Декрету, до сукупного оподаткованого доходу враховуються доходи, одержані як в натуральній формі, так і в грошовій (національній або іноземній валюті).

Таким чином, придбання автомобіля за рахунок коштів підприємства який зареєстровано на фізичну особу, призвело до заниження прибуткового податку з громадян.

Взаємодія та взаємозв'язок між ризиками – надається характеристика взаємодії окремих ризиків та імовірність виникнення з появою одного ризику інших.

Оцінка ризику – визначається важливість ризику у бальному еквіваленті;

Можливі наслідки дії ризику – визначаються наслідки як-то ухилення від своєчасної сплати податків (схеми мінімізації податків), заниження об'єкту оподаткування (схеми ухилення від оподаткування), тощо.

Частота виявлення — визначається у процентному відношенні кількості випадків, коли ризик було заявлено як вірогідний до кількості випадків, коли він був встановлений.

Значимість ризику – визначається сумою донарахованих до бюджету коштів в результаті усунення ризику.

Рекомендована програма усунення ризику, наслідків ризику або його скорочення – для кожного ризику повинна

існувати персональна програма його усунення, в якій детально крок за кроком описуються всі етапи цієї операції починаючи з опису дій клієнта, які пов'язані з вірогідністю появи податкового ризику, з зазначенням назви документа (чи документів) з вказівкою, в якому розділі чи графі його можна встановити, спосіб встановлення та рекомендований метод подолання (виправлення бухгалтерської чи податкової звітності, відмова від укладання договорів, перерахування до бюджету недорахованих сум тощо).

4.3. Порядок заповнення і ведення картки податкового ризику

За вищерозглянутими характеристиками по кожному об'єкту повинна розроблятися картка податкового ризику, яка буде постійно доповнюватись в разі розробки додаткових характеристик ризику. Вона є основою для наповнення автоматизованої бази даних ризиків.

Форма картки податкового ризику затверджена Наказом ДПА України №196 від 25.04.2002 року (таблиця 4.3.).

Таблиця 4.3.

Картка податкового ризику

№ п/п	Назва показника	Примітка
1.	Код ризику	Код ризику дає можливість ідентифікувати/знаходити даний ризик у базах першого та другого рівня
2.	Назва ризику	Назва ризику дає загальне уявлення про ризик, який може бути наслідком будь-яких недоліків у фінансово-господарській діяльності підприємства
3.	Сфера існування ризику	Вказується сфера фінансово - господарської діяльності клієнта, в якій він існує. Передбачено довідник сфер існування ризику
4.	Обов'язковий/ Необов'язковий	У разі якщо встановлено значення - обов'язковий, аудитор повинен обов'язково перевірити даний ризик на підприємстві, що перевіряється, а у разі якщо встановлено значення - необов'язковий, аудитор має можливість виключити даний ризик з плану аудиту, але мотивувати, чому він так вирішив
5.	Клас клієнта (платника)	Існує два класи: юридичні особи; фізичні особи
6.	Спосіб виявлення (активний чи пасивний)	Активний метод - виявлення податкового ризику під час проведення документальних перевірок. Пасивний метод - виявлення податкового ризику за допомогою комп'ютерних програм чи теоретичним шляхом

№ п/п	Назва показника	Примітка
7.	Взаємодія та взаємозв'язок між ризиками	Наводиться опис взаємодії та взаємозв'язку між поточним та іншими ризиками, що можуть виникати у зв'язку з усуненням даного ризику
8.	Сфера дії ризику	Вказує вид економічної діяльності за КВЕД, якому притаманий даний галузевий ризик (передбачено довідник за КВЕД). Вибирається необхідна галузь народного господарства якщо є галузева специфіка або можливість вибору функції – то це загальний ризик
9.	Власник ризику	Назва обласної ДПА чи головного управління (управління) та департаменту ДПА України, які виявили новий податковий ризик та провели його моніторинг. Передбачено довідник власників ризику
10.	Короткий опис	Надається загальна характеристика про досліджуваний ризик
11.	Повний опис ризику	Викладається повний алгоритм вивчення даного ризику
12.	Робоча інструкція з виявлення ризику	Робочі інструкції з виявлення ризику, в яких детально описують всі етапи з виявлення даного ризику
13.	Актуальність даного ризику	Під час роботи над ризиком він може втрачати свою актуальність, тобто частота його виявлення зменшується в часі. При втраті актуальності ризик згідно з рішенням визначених відповідальних осіб, переводиться до неактуальних ризиків

№ п/п	Назва показника	Примітка
14.	Частота виявлення	Визначається у відсотковому відношенні від кількості випадків, коли ризик було заявлено як вірогідний, до кількості випадків, коли він був встановлений. (Дані є статистичні)
15.	Фінансова значимість ризику	Визначається як загальна сума донарахованих до бюджету коштів внаслідок усунення ризику. (Дані є статистичними)
16.	Оцінка ризику (кількість балів)	Залежно від важливості ризику він оцінюється за бальною системою
17.	Реєстраційні дані (історія ризику)	Заносяться реєстраційні дані про ризик. У реєстраційних даних ризику вказується номер та дата документа про затвердження ризику.

Опис усіх податкових ризиків повинен здійснюватись за єдиним стандартом.

Описуючи податковий ризик, треба досягати того, щоб опис був якомога більш деталізований та спрощений.

Опис податкових ризиків складається з наступних показників.

1. Код податкового ризику

Код податкового ризику описано у порядку затвердження податкових ризиків, затверджених наказом Державної податкової адміністрації України від 25.04.2002 № 196 «Про затвердження порядку затвердження податкових ризиків».

II. Назва податкового ризику

Зміст назви ризику повинен точно відображати його сутність, щоб кожний фахівець, який з ними працює, розумів, які проблеми він висвітлює. Назва податкового ризику повинна містити не більше 150 знаків.

У назві податкового ризику повинно бути присутнім: назва фінансово-господарської операції, в якій існує ризик, та стислий зміст самого порушення. З назви ризику вже повинно бути зрозуміло, які питання у ньому ставляться. З інформації, яку містить назва ризику, фахівці Державної податкової служби повинні мати змогу оперативно робити висновок, якому клієнту він властивий. Наприклад: неправомірне включення транспортних засобів до основних фондів групи 3.

III. Сфера існування ризику

Сфера існування ризику відображає ту дію або подію у фінансово-господарській діяльності, яка викликає зміни у структурі активів та зобов'язань, власному капіталі клієнта, під час здійснення якої діє податковий ризик. Наприклад: *“Операції по розрахунках за готівку”*, *“Кредитні операції”*, *“Операції з цінними паперами”*.

IV. Обов'язковий ризик/ Необов'язковий ризик

Остаточне рішення про встановлення для ризику значення «обов'язковий ризик» чи «необов'язковий ризик» приймають члени комісії по затвердженню податкових ризиків; що фіксується в рішенні комісії про затвердження податкового

ризик. При проведенні податкового аудиту податковий ризик з позначкою «обов'язковий ризик» включається до плану проведення перевірки в обов'язковому порядку.

Рішення про включення до плану податкового аудиту необов'язкових ризиків приймає податковий аудитор, який проводить податковий аудит, а в разі якщо податковий аудит проводить бригада перевіряючих — керівник бригади.

V. Клас клієнта

У цій графі картки податкового ризику вказується юридичній чи фізичній особі притаманний даний ризик. Якщо ризик можливий у обох випадках, тоді він описується як два окремих ризики.

VI. Спосіб виявлення

В описі ризику вказується два способи, за допомогою яких даний ризик можливо виявити:

1. **Активний** – для виявлення ризику аудитор здійснює активні дії, зокрема аудиторську перевірку, спеціальні запити, у разі необхідності, та інше.

2. **Пасивний** – у разі коли ризик можливо встановити за допомогою комп'ютерних програм на підставі даних обов'язкової податкової звітності (співставлення різних форм) чи за допомогою використання іншої інформації, якою можуть володіти податкові органи.

VII. Взаємодія та взаємозв'язок між ризиками

Описується взаємодія та взаємозв'язок між податковим ризиками у разі якщо вони між ними існують. Може виникати ситуація, коли робота з одним податковим ризиком може викликати дію іншого податкового ризику.

У такому разі робиться відмітка, з яким податковим ризиком (назва ризику, а в разі якщо цей ризик вже описаний і внесений до автоматизованої системи «Автоматизована база податкових ризиків» – його код) необхідно працювати при усуненні описаного ризику.

Посилання на взаємодію і взаємозв'язок між податковим ризиками повинен робити власник податкового ризику при його розробці та супроводі.

VIII. Сфера дії ризику

Вказується вид (підвид) галузі народного господарства (з довідником згідно з КВЕД), у якій діє даний податковий ризик. Наприклад: «Хімічна промисловість» або «Сільське господарство».

У разі якщо податковий ризик діє у всіх галузях народного господарства, вказується вид «Всі види народного господарства».

IX. Власник ризику

Власниками податкових ризиків згідно з порядком затвердження податкових ризиків, затверджених наказом Державної податкової адміністрації України від 25.04.2006

№196 «Про затвердження порядку затвердження податкових ризиків» можуть бути: державні податкові адміністрації в Автономній Республіці Крим, областях, містах Київ та Севастополь, а також Головні управління (управління) та Департаменти державної податкової адміністрації України, в яких призначені відповідальні за роботу з податковими ризиками.

У цій графі вказують назву обласної державної податкової адміністрації або Головного управління (управління) чи Департаменту державної податкової адміністрації України, які розробили та описали новий податковий ризик (згідно з довідником). Наприклад: «Державна податкова адміністрація у Луганській області» або Головне управління податкового аудиту та валютного контролю Державної податкової адміністрації України.

Х. Короткий опис

У короткому описі податкового ризику наводиться: загальна характеристика ризику, яка повинна мати інформацію про результати дії та назву податку або обов'язкового платежу, повнота нарахувань яких порушується; вид фінансово-господарської операції, в якій діє ризик; зміст самого порушення.

Наприклад: "Завищення суми амортизаційних нарахувань внаслідок неправомірного застосування прискореної амортизації основних фондів групи З".

Короткий опис повинен більш широко розкривати назву податкового ризику.

XI. Повний опис податкового ризику

Повний опис повинен мати інформацію про зміст порушення, що викликає даний ризик з посиланням на:

- опис фінансово-господарської операції, під час здійснення якої діє податковий ризик, при цьому вказувати всі первинні документи, які містять відомості про неї та підтверджують її здійснення, а також вказувати їх назви, номери, дати та всі інші реквізити, які вони містять;

- галузеві стандарти, довідники тощо;

- вид податку, на сплату якого впливає податковий ризик;

- зміст порушення податкового законодавства, викликаний дією ризику:

- витяги із законодавчих та підзаконних документів, вимоги яких обумовлюють правила виконання вимог законодавства;

- порядкові номери та назви, якщо вони є, всіх глав, статей, пунктів, підпунктів, які порушуються;

- номери, дати підписання законодавчих документів з їх повними назвами, а для підзаконних документів, крім цього - дати та номери затвердження Міністерством юстиції України;

- номери та назви стандартів та рахунків бухгалтерського обліку.

Опис податкового ризику повинен викладатись в такій логічній послідовності:

- вимоги податкового законодавства та підзаконних актів;

- зміст порушення, викликаного податковим ризиком;

- наслідки дій податкового ризику.

ХІІ. Робоча інструкція з виявлення ризику

Робоча інструкція з виявлення ризику створюється та зберігається в автоматизованій системі “Автоматизована база податкових ризиків” першого рівня. Інструкції по опрацюванню кожного ризику, в яких описується процедура виявлення порушень, створюються власником ризику на підставі аналізу ризику. В подальшому стандартні інструкції використовуються в системі другого рівня аудиторами під час проведення податкового аудиту та забезпечують підготовку частини акта податкового аудиту.

Робоча інструкція з виявлення ризику повинна забезпечити всебічне вивчення питань згідно з повним описом ризиків та мати детальне послідовне визначення усіх кроків з виявлення податкового ризику.

У результаті покрокового виконання інструкції необхідно підтвердити порушення, наведене в податковому ризику, та визначити суми нарахувань або встановити відсутність порушення.

Робоча інструкція повинна бути доступна у користуванні, щоб виконати її вимоги міг будь-який податковий аудитор при ознайомленні з повним описом податкового ризику.

У ній повинні бути описані всі дії працівника державної податкової служби, починаючи з запитань до посадових осіб і закінчуючи розрахунком сум нарахувань.

Кожний крок інструкції повинен бути логічно завершений.

Окремі кроки можуть включати:

- питання, які аудитор повинен поставити відповідним

посадовим особам клієнта, що перевіряється, з метою виявлення ризику та форму можливих відповідей на них:

- результати співставлення різних документів обов'язкової податкової звітної документації з посиланням на назви документів, номери рядків, термін та інші реквізити;

- результати співставлення обов'язкової податкової звітної документації з документами бухгалтерського обліку та фінансової звітності з детальним описом їх реквізитів;

- співставлення різних даних документів бухгалтерського обліку та фінансової звітності з повним описом шляху пошуку.

Робоча інструкція з виявлення ризику повинна мати таку форму, щоб з її змісту можна було сформулювати частину акта перевірки.

XIII. Актуальність даного ризику

Податкові ризики, які знаходяться в робочій базі автоматизованої системи і використовуються при проведенні податкового аудиту, є актуальними.

Податкові ризики стають неактуальними після прийняття рішення комісією по затвердженню податкових ризиків на підставі аналізу статистичних даних про ефективність роботи окремого ризику, отриманих від усіх користувачів та виключення їх з робочої бази.

XIV. Частота виявлення

Цей показник заповнюється на першому рівні згідно з

статистичними даними, отриманими від всіх користувачів автоматизованої системи «Автоматизована база податкових ризиків».

Вона визначається згідно з методичними рекомендаціями по моніторингу податкових ризиків, затвердженими наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.2001 № 428 «Про затвердження методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків».

XV. Фінансова значимість ризику

Цей показник заповнюється на першому рівні згідно зі статистичними даними, отриманими від усіх користувачів автоматизованої системи «Автоматизована база податкових ризиків».

Вона визначається згідно з методичними рекомендаціями по моніторингу податкових ризиків, затвердженими наказом Державної податкової адміністрації України від 23.10.2001 № 428 «Про затвердження методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків».

XVI. Оцінка ризику

Оцінка ризику буде здійснюватись комісією по затвердженню податкових ризиків у залежності від значимості порушення податкового законодавства за бальною системою на підставі пропозицій, наданих власником ризику.

XVII. Реєстраційні дані

Реєстраційні дані про податковий ризик заповнюються на верхньому рівні під час його затвердження (дата затвердження та номер документа).

У разі змін в його описі, які внесені власником ризику, він буде перезатверджуватись.

Дані рекомендації розроблені для використання в практичній роботі власниками податкових ризиків для правильного опису податкових ризиків та заповнення карток податкових ризиків при передачі їх до першого рівня автоматизованої системи «Автоматизована база податкових ризиків», а також для використання в практичній роботі фахівцями Державної податкової служби на другому рівні.

4.4. Визначення важливості податкових ризиків та їх оцінка

Для визначення ризиків важливо знати, який це ризик, як часто зустрічається, його значимість у фінансовому відношенні, як його можливо виявити, як з ним працювати та інше.

Податкові ризики підлягають оцінці з точки зору їх важливості, що дасть можливість визначити пріоритети при роботі по усуненню ризиків.

При оцінці податкових ризиків необхідно враховувати галузь, в якій клієнт здійснює фінансово-господарську діяльність. Діяльність клієнта в цій галузі вже може бути ризиком. Крім того, існують окремі ризики, притаманні лише окремій сфері

діяльності – галузеві ризики.

Відбір податкових ризиків здійснюється індивідуально по кожному клієнту відповідної галузі. На підставі статистичної інформації визначається ризики діяльності у певній галузі, як відношення кількості встановлених порушень до кількості клієнтів, що здійснюють свою діяльність у певній галузі. Ризики визначаються на підставі формули: $P_g = \frac{K_{пор}}{K_{кл}} \cdot 100$, де;

P_g – ризик діяльності у певній галузі;

$K_{пор}$ – кількість встановлених порушень;

$K_{кл}$ – КІЛЬКІСТЬ КЛІЄНТІВ.

Таким чином, здійснення діяльності у певній галузі буде визначати певний ризик.

Шляхом систематизації ризиків визначаються групи ризиків, притаманні підприємством певної галузі — галузеві ризики. Усі інші ризики, які можуть бути виявлені на підприємствах декількох галузей або незалежно від галузі, носять загальний характер. При цьому опрацьовується загальний перелік показників податкових ризиків, які взагалі можуть застосовуватись, як критерії оцінки роботи підприємства.

Для повного опису характеристики клієнта необхідно застосовувати розгорнутий механізм визначення ризиків, в якому:

1. Береться до уваги галузь, до якої належить підприємство.
2. Встановлюються індивідуальні стабільні ризики до клієнтів, які здійснюють діяльність у відповідній галузі.
3. Визначаються найбільш важливі ризики.

4. Для визначення методів та обсягу роботи з платником визначається перелік активних та пасивних ризиків.

Також для ризику доцільно ввести таке поняття як «категорія ризику». «Категорії ризиків» – це групи ризиків, пов'язані між собою тематично та згідно зі структурою податкового законодавства. Так, наприклад, якщо у діяльності окремого клієнта мало місце якесь порушення при здійсненні бартерної операції, це буде кваліфікуватись як податковий ризик з категорії «Ризики, пов'язані з бартерними операціями».

Важливість ризику безпосередньо залежить від частоти його появи.

Кожний потенційний ризик оцінюється за бальною шкалою. Кількість балів для кожного окремого ризику в середині категорії залежить від його важливості. Отже кожна категорія ризику буде мати таку кількість балів, яка визначається сумою балів податкових ризиків у категорії.

Складний ризик – складається із суми простих ризиків, і його максимальна важливість дорівнює сумі простих ризиків, тобто може змінюватись від 1 до n (де n – сума балів простих ризиків), в залежності наявності простих ризиків у конкретного клієнта.

Простий ризик – тобто ризик, який вже неможливо поділити на складові, оцінюється в залежності від його важливості бальною системою від 0 до 3. Бали означають наступне:

- 3 – для високого ризику;
- 2 – для середнього ризику;
- 1 – для низького ризику;

0 - для неіснуючого ризику або дуже низького ризику.

Визначення балів для кожного ризику здійснюється на підставі статистичної інформації один раз на рік.

Розрахунок ризиків для кожного підприємства проводиться за кожний податковий період, який дорівнює календарному місяцю для відстеження динаміки змін податкових ризиків та не ослаблення контролю за діяльністю підприємства.

На підставі здійсненого розгорнутого аналізу по визначенню ризиків підприємство відноситься до тієї чи іншої групи ризику. За наслідками розподілу складається план роботи з клієнтом, до якого можуть бути застосовані наступні заходи в залежності від групи ризику:

- 1. Профілактична робота, направлена на зменшення ризику.*
- 2. Кабінетний аудит.*
- 3. Тематичний або комплексний аудит.*
- 4. Обов'язковий позаплановий аудит.*
- 5. Податкові розслідування.*

Всі клієнти розподіляються на групи ризиків, межі яких визначаються щорічно ДПА України на підставі статистичної інформації та наявних трудових ресурсів аудиторів.

На 2002 рік були прийняті наступні межі груп ризику:

Н група – новостворені клієнти.

А група – клієнти, які набрали від 0 до 5 балів.

Б група – клієнти, які набрали від 5 до 15 балів.

В група – клієнти, які набрали від 15 та більше балів. До цієї категорії належать також клієнти, у яких закінчується термін, за яким податковий орган має право самостійно визначати суму податкових зобов'язань, визначений згідно з

пн.15.1.1 ст.15 «Строки давності» Закону України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами», тобто у яких від дня останнього перевіреного податкового періоду минає 1095 днів за період, який йде за аналізованим.

К група – клієнти, діяльність яких направлена на ухилення від оподаткування в великих розмірах за встановленим фактом, в тому числі за однією операцією, тобто у яких можливо спрогнозувати факти шахрайства (криміналу).

Такий порядок розподілу клієнтів на групи ризиків дозволяє визначити заходи і методи усунення податкових ризиків, які будуть розглянуті в наступній темі.

Питання для самоконтролю:

- 1. Хто здійснює розробку податкових ризиків?*
- 2. Які повноваження власників ризиків при їх розробці?*
- 3. Який порядок затвердження податкових ризиків?*
- 4. Назвіть основні характеристики податкового ризику.*
- 5. Який порядок заповнення картки податкового ризику.*
- 6. У якій послідовності викладають опис податкового ризику?*
- 7. Який порядок створення та збереження робочої інструкції з виявлення ризику?*
- 8. Які існують джерела встановлення ризику?*
- 9. Як здійснюється кодифікація податкових ризиків?*
- 10. Як описується взаємодія та взаємозв'язок між податковими ризиками?*

5. Методи усунення податкових ризиків

5.1. Організаційні аспекти усунення податкових ризиків

Однією зі складових частин моніторингу податкових ризиків поряд з їх викриванням та розробкою є вміння працювати з податковими ризиками і, зокрема, вміння визначити заходи щодо їх усунення – нейтралізацію будь-яких можливих наслідків дії цих ризиків.

Основна робота податкових органів у цьому напрямі повинна націлюватися на попередження порушення податкового законодавства. При цьому, повинна використовуватися вся наявна інформація для впливу на поведінку клієнта на якомога більш ранній стадії. Наслідки реалізації таких дій дозволяють максимально зменшити втрати надходжень платежів до бюджету. В той же час, юридично клієнт отримує впевненість відносно наслідків податкових дій.

Якщо інші дії не привели до результату, кінцевим пунктом відносин податкових органів з клієнтами є аудиторська перевірка, яка передбачає можливість усунення деяких ризиків примусовим методом.

У випадку виявлення у клієнта податкових ризиків приймається рішення про необхідність їх усунення. При цьому, слід взяти до уваги наявність ризиків, які випливають із виду діяльності підприємства, характеру обраних форм розрахунків

та ін. Наприклад: “підприємство є суб’єктом ЗЕД”, “підприємство займається імпортом товарів, звільнених від оподаткування ПДВ”, “підприємство здійснює бартерні (товарообмінні) операції”, “підприємство здійснює вексельні розрахунки”, “підприємство реалізує товари за готівку” тощо. Приведенні ризики усуненню не підлягають, діють постійно і притаманні підприємствам незалежно від форм власності, галузі та видів діяльності. В даному випадку потрібно здійснення заходів по спостереженню за дією визначених ризиків, їх впливом на взаєморозрахунки клієнта з бюджетом.

Мета такого спостереження – недопущення виникнення нових ризиків вже визначеними, таких, що не підлягають усуненню, наприклад, у сфері зовнішньо-економічної діяльності передбачається вірогідність виникнення ризику “ненадходження валютної виручки”, або “ненадходження цінностей по бартерних (товарообмінних) операціях”, тобто їх локалізація.

5.2. Мотиваційна характеристика клієнта та порядок її визначення

При розробці програми усунення ризиків, які можливо усунути, визначаються методи, які перебувають у залежності від двох основних факторів: характеристика клієнта і характеристика виявленого ризику.

При визначенні характеристики клієнта важливо дотримуватись таких принципів:

– *рівне ставлення фахівців органів ДПС до клієнтів* ³

однаковими податковими ризиками;

- досягнення якісного обслуговування клієнтів;
- забезпечення гарантії рівності перед законом для всіх.

Клієнти повинні оцінюватися відповідно до їх важливості у податковому відношенні та в залежності від їх податкової дисципліни з віднесенням до відповідної категорії уваги. Категорія уваги – це сукупна оцінка клієнта за фіскальною важливістю клієнта та за групою податкового ризику (див. вище-бали).

Фіскальна важливість [ФВ] клієнта визначається як добуток суми задекларованих (при відсутності декларацій – сплачених) податків (\sum под.) та можливої повноти задекларованих податків [К повн.] за формулою:

$$[\text{ФВ}] = \sum \text{под.} * \text{К повн.}$$

Сума задекларованих податків – це арифметична сума всіх задекларованих податків за останні 12 місяців. При цьому, при наявності від'ємного значення об'єкта оподаткування, воно вважається задекларованим податком.

Наприклад: $100 + (-50) = 150$, К повн. – коефіцієнт, який вказує, виходячи із визначених ризиків, наскільки в повній мірі існує вірогідність правильної задекларованості податків.

$$\text{К повн.} = (\text{Б визн.} / \text{Б макс.}) * 100, \text{ де}$$

Б визн. – кількість балів, що набрав клієнт по визначених ризиках;

Б макс – максимальна кількість балів, яку мають притаманні клієнту структурні і прості ризики.

Для банківських установ сума задекларованих податків

(\sum под.) визначається як:

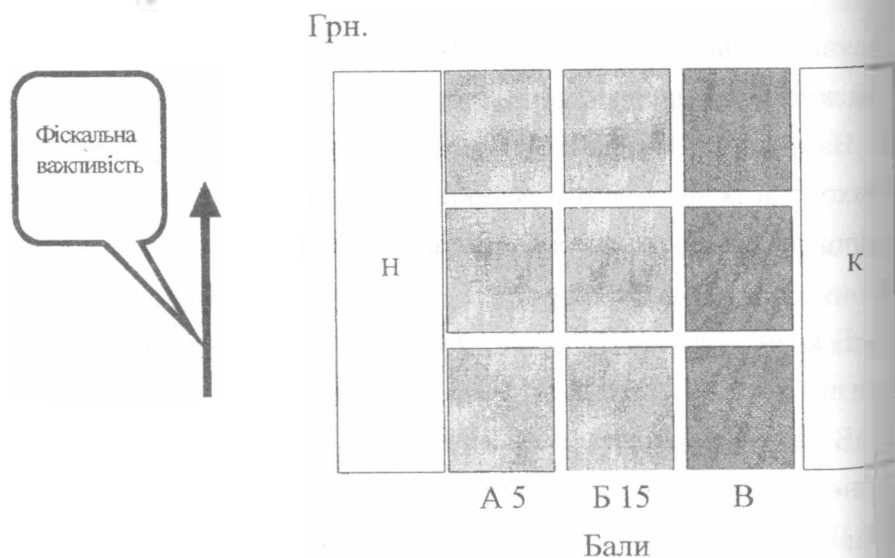
\sum под. = \sum под і + max (под п, П _ сф*0,3), де:
под і = обсяг задекларованого (сплаченого) і-го податку (збору, обов'язкового платежу), окрім податку на прибуток.

под п – обсяг задекларованого оподатковуваного прибутку (без врахування від'ємних значень попередніх періодів);

П _ сф – скоригований фінансовий результат банку за період, що аналізується (визначається згідно з "Методичними рекомендаціями по визначенню рівня сплати податку на прибуток окремих категорій платників податків", затвердженими ДПА України 29.03.2001.)

Таким чином всі клієнти описуються за такою системою:
(рис.5.1.)

Рис.5.1. Схема опису клієнтів

До групи А (до 5 балів) відносяться надійні клієнти, до групи Б (до 15 балів) – ризиковані, до групи В (більше 15 балів) – ненадійні клієнти. Група Н об'єднує новостворені підприємства, а група К – найбільших порушників податкового законодавства – шахраїв. Відповідно до розглянутого групування клієнтів, працівники податкової служби повинні будувати свої відносини з ними.

5.3. Побудова взаємовідносин фахівців ДПС з надійними клієнтами

Надійні клієнти – група А – має відносно малі податкові ризики, у зв'язку з чим кількість уваги до них повинна бути обмежена. Основними елементами бажаної методики відбудови взаємовідносин з цими клієнтами є активне їх постачання інформацією, тобто обережне керування. Відносно цих груп метою роботи фахівців ДПС є гарантія усвідомленості клієнтами значення своїх податкових зобов'язань, усвідомлення того, що їх оцінюють позитивно. В практичній діяльності це реалізується шляхом сприяння зменшенню термінів обслуговування клієнтів, а саме: надання будь-яких довідок, проведення звірок розрахунків з бюджетом, першочергове повернення сум переплат у зв'язку з заявою такого клієнта. Якісним методом визнання таких клієнтів є вручення податкових подяк.

У якості основного методу усунення податкових ризиків, у разі їх виникнення, при роботі з клієнтами цієї категорії, слід

використовувати роз'яснювальні заходи роботи, наприклад:

– спільні наради керівників органів ДПС, координаторів, експертів з представниками підприємства;

– роз'яснення діючого законодавства та ознайомлення з його змінами;

– наведення практичних прикладів наслідків відмови іншими підприємствами від усунення того чи іншого ризику, що призвело до виявлення значних порушень податкового законодавства в ході податкового аудиту, застосування фінансових санкцій та притягнення до адміністративної (кримінальної) відповідальності.

5.4. Етапи роботи з ризикованими та ненадійними клієнтами

Ризиковані та ненадійні клієнти (категорії Б, В) незалежно від фіскальної важливості можуть мати досить високу кількість податкових ризиків. Стосовно цієї категорії клієнтів розробка методів усунення податкових ризиків повинна бути націлена на зменшення наявності ризиків та створення умов для переводу ризикових клієнтів (Б) в категорію надійних (А) та недопущення переходу ненадійних платників (В) до категорії шахраїв (К).

Такими методами на першому етапі роботи з клієнтом можуть стати:

– постійний контроль та спостереження – перевірка відповідності даних податкових декларацій та розрахунків, наданих підприємством, з даними, отриманими з зовнішніх

джерел (митниць, банків, правоохоронних органів тощо), наприклад, звірка даних, відображених підприємством в декларації по податку на додану вартість про обсяги експорту продукції (робіт, послуг) з даними митниць за відповідний період;

- забезпечення постійного інформування клієнта про зміни діючого законодавства;

- доведення до відома клієнта прикладів порушення податкового законодавства іншими підприємствами з метою їх недопущення;

- ознайомлення з прикладами визнання клієнтів, віднесених до категорії надійних платників (А).

На другому етапі роботи з клієнтом:

- ознайомлення з діяльністю підприємства безпосередньо на місці розташування його виробничої бази та офісу;

- проведення контрольних закупок, ревізій кас, складів, в разі можливості інвентаризації залишків грошових коштів, товарно-матеріальних цінностей.

Результати проведення цих заходів використовуються для звірки отриманих даних з даними клієнта. Наприклад, походження товарів, які є в фактичній наявності, повинно бути підтверджено товаросупроводжувальними документами постачальника; їх вартість врахована на дату перевірки в документах оперативного (складського) обліку з відповідним відображенням в документах аналітичного бухгалтерського обліку. Таким чином, клієнт перевіряється на наявність неврахованого товару, який в подальшому може бути

реалізований за готівку, без відображення у складі доходів, чи способом уникнення від оподаткування.

На третьому етапі роботи з клієнтом останнім методом, націленим на усунення визначеного податкового ризику для ризикованих та ненадійних клієнтів, може стати проведення тематичної перевірки або ініціювання позапланової комплексної документальної перевірки.

Податковий аудит націлений на виявлення та усунення конкретного ризику, розпочинається, по-перше, з ознайомлення установчих документів клієнта; документів, які характеризують правові підстави взаємовідносин клієнта з контрагентами (угоди, протоколи намірів, листування), які стосуються сторони діяльності, в якій діє цей конкретний ризик. По-друге, визначається спосіб відображення в податковому та бухгалтерському обліках операцій, внаслідок проведення яких виникає ризик, оцінюються його відповідність вимогам діючого податкового законодавства. Встановлюється правомірність визначення об'єктів оподаткування податком на прибуток та ПДВ, а також дотримання валютного законодавства та законодавства, що регламентує сферу готівкового обігу. Послідовність та суть конкретних дій при втіленні методів усунення податкових ризиків активним способом залежить від характеристики кожного конкретного ризику.

5.5. Організація роботи з новоствореними підприємствами

Робота з новоствореними підприємствами (Н) є специфічною, в зв'язку з тим, що досить велика імовірність швидкого припинення їх діяльності з різних причин. Це може бути пов'язано з низькою результативністю фінансово-господарської діяльності або з метою створення підприємства – для відмивання “брудних” коштів. Вказані обставини також можна вважати податковим ризиком, притаманним тільки новоствореним підприємствам. Спочатку діяльності таких підприємств невідома їх фіскальна важливість. Внаслідок цього, робота з новоствореними підприємствами орієнтується на спостереження за їх діяльністю, визначення виникаючих податкових ризиків. Особлива увага приділяється аудиту реєстрації – вивченню установчих документів, з'ясуванню предмету діяльності підприємства, мети його створення, галузі та сфери діяльності, яка передбачається; вивчення засновників підприємства, підтвердження їх особистості, встановлення причетності до криміналу.

У разі декларування таким підприємством збитків, необхідно здійснити заходи по проведенню аналізу фінансово-господарської діяльності з можливим виходом на місце.

5.6. Діяльність податкової служби щодо клієнтів категорії “К”

Методи усунення податкових ризиків, виявлених у клієнтів, віднесених до категорії “К” – шахраї, базується на функціях, покладених на підрозділи податкової міліції.

Спеціальні підрозділи податкової міліції по боротьбі з податковими правопорушеннями, здійснюючи постійний контроль за додержанням податкового законодавства, виконують оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну функції.

Працівники податкової міліції мають право (згідно Законів “Про державну податкову службу” та “Про міліцію”):

- здійснювати перевірку і приймати відповідні рішення за заявами, повідомленнями та іншою інформацією про злочини та правопорушення;

- здійснювати оперативно-розшукову діяльність, досудову підготовку матеріалів за протокольною формою, а також провадити дізнання та досудове слідство в межах своєї компетенції, вживати заходів до відшкодування заподіяних державі збитків;

- збирати, аналізувати, узагальнювати інформацію про порушення податкового законодавства, прогнозувати тенденції розвитку негативних процесів кримінального характеру;

- виявляти і вести облік осіб, котрі підлягають профілактичному впливу, виносити їм офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки;

– затримувати і тримати в спеціально відведених для цього місцях осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, проводити огляд їхніх речей і вилучати документи та предмети, що можуть бути речовими доказами;

– накладати адміністративні стягнення або передавати матеріали на розгляд інших державних органів;

– здійснювати в порядку провадження дізнання і за дорученням слідчих органів у кримінальних справах обшуки, вилучення, допити та інші дії відповідно до кримінально - процесуального законодавства;

– застосовувати заходи фізичного впливу, носити і застосовувати спеціальні засоби та зброю.

Посадова чи службова особа податкової міліції, когорта виконує свої обов'язки відповідно до наданих законодавством повноважень та в межах закону, не несе відповідальності за завдані збитки. Такі збитки компенсуються за рахунок держави.

5.7. Схема застосування податкових ризиків

Узагальнюючи вищерозглянуті методи визначення, опису та усунення податкових ризиків можна схематично відобразити їх застосування (рис.5.2.):

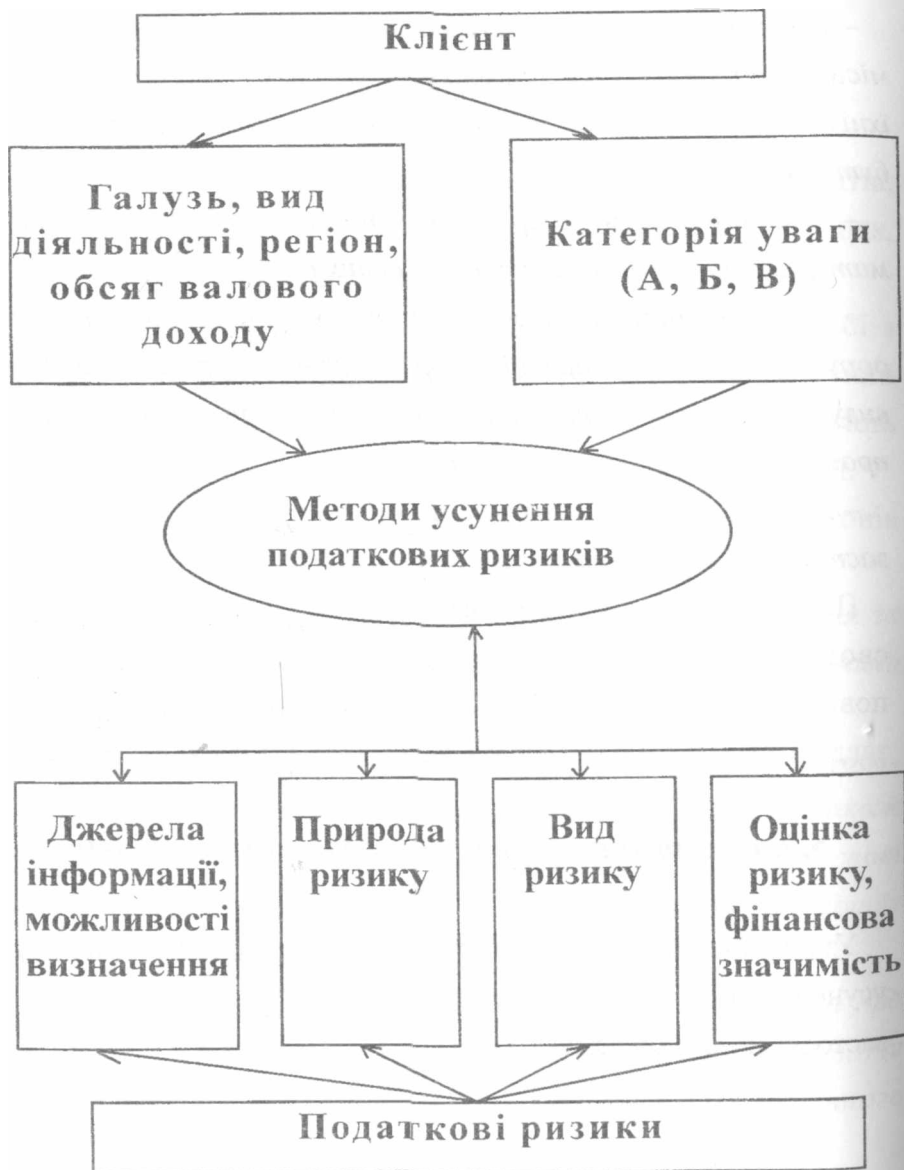

Рис.5.2. Схема застосування податкових ризиків

Таким чином, для визначення методів усунення того чи іншого ризику, повинні бути враховані результати його розробки, детального опису. При цьому, беруться до уваги такі його характеристики: джерело інформації (внутрішня, зовнішня), можливість визначення (активне, пасивне); види ризику (випадковий, постійний); природа ризику (фіскальний, фінансовий); оцінка ризику та його фінансова важливість.

Питання для самоконтролю:

- 1. Яка основна мета роботи податкових органів щодо моніторингу податкових ризиків?*
- 2. Яких принципів слід дотримуватись при визначенні характеристики клієнта?*
- 3. Що таке "категорія уваги"?*
- 4. Як визначити фіскальну важливість клієнта?*
- 5. Як фахівці ДПС повинні формувати свої взаємовідносини з надійними клієнтами?*
- 6. Назвіть етапи роботи з ризикованими та ненадійними клієнтами.*
- 7. Яку роботу проводять з новоствореними підприємствами?*
- 8. На кого покладені функції усунення податкових ризиків, виявлених у клієнтів категорії "К"?*
- 9. Якими правами користуються підрозділи податкової міліції в боротьбі з правопорушниками податкового законодавства?*
- 10. Як схематично можна показати застосування податкових ризиків?*

Завдання для самостійної роботи:

Виберіть один із основних видів податкових ризиків, поданих в розділі 4 та на основі опрацьованого матеріалу розділів 3, 4 та 5, проаналізуйте і охарактеризуйте його за схемою 5.2.

Тема 6. РИЗИКИ В СИСТЕМІ ПОДАТКОВОГО АУДИТУ

6.1. Податковий аудит в умовах законодавчого поля

Основним методом, націленим на виявлення та усунення податкового ризику є проведення податкового аудиту.

Найголовніше при здійсненні контрольньо-перевірочної роботи – це, насамперед, якісний відбір платника податків до перевірки. Зрозуміло, що умовою налагодження взаємовідносин з платником, підвищення рівня добровільної сплати ним податків та належних платежів до бюджету є впевненість платника у його захищеності від неправомірних дій з боку контролюючих органів, зокрема податкової служби.

В умовах Закону України від 21.12.2000 р. №2181 –111 “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” підвищено вимоги до якості й об’єктивності податкового аудиту та складання актів за його результатами. Звертає на себе увагу той факт, що підрозділи податкового аудиту працюють з категорією платників податків, які можуть, але не хочуть сплачувати податки в розмірах, визначених законодавством. Тому використовувати права органів податкової служби щодо застосування міри відповідальності до порушників податкового законодавства в межах зазначеного Закону – обов’язок цих підрозділів.

Під час перевірок суб'єктів підприємницької діяльності від кожного інспектора вимагають висококваліфікованих дій, що вплине на об'єктивність прийняття рішення щодо визначення сум податкових зобов'язань.

Актуальним в процесі податкового аудиту є питання щодо дотримання норм Указу Президента України від 23.08.98 р. №817/98 "Про деякі заходи з перегулювання підприємницької діяльності" (зі змінами і доповненнями) і Постанови Кабінету Міністрів України від 29.01.99 р. №112 "Про Порядок координації проведення планових виїзних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності контролюючими органами" в частині організації перевірок суб'єктів підприємницької діяльності та координації всіх контролюючих органів стосовно цього питання.

По-перше, планову виїзну перевірку провадять за сукупними показниками фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності не частіше одного разу на календарний рік за умови надіслання письмового повідомлення зазначеному суб'єкту не пізніше, ніж за 10 календарних днів до дня проведення перевірки із зазначенням дати її проведення. А по-друге, доручення на позапланову перевірку обов'язково підписує керівник відповідного податкового органу у першій особі.

Органи Державної податкової служби в установленому порядку мають право застосовувати до підприємств, установ, організацій і громадян фінансові санкції у порядку та розмірах, встановлених законом, застосовувати до банків або юридичних

осіб, фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності, які у встановлений законом строк не повідомили про відкриття або закриття рахунків у банках, штрафні санкції у вигляді 20 оподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Право на проведення документальної перевірки в частині визначення правильної суми податкового зобов'язання платника податків надано органу податкової служби як контролюючому органу.

6.2. Основи організації кабінетного аудиту

Модернізацію і вдосконалення діяльності органів податкової служби країни, необхідність кардинальних змін в обслуговуванні клієнтів з метою встановлення партнерських відносин між податковими органами і платниками податків (клієнтами), що відбуватимуться на принципах добросовісності, неупередженості та прозорості, викликала потреба в розробці принципово нової моделі взаємовідносин. При цьому відбувається зміна пріоритету фіскальної функції податкового органу на функцію супроводження, шляхом здійснення постійного моніторингу клієнта.

Підвищення якості відбору суб'єктів підприємницької діяльності для податкового аудиту потребує запровадження нових методів при організації процесів перевірки податкової, фінансової звітності та інформації з зовнішніх джерел.

Важливою концепцією модернізації податкової служби України є реорганізація контрольної роботи з метою виявлення

та упередження на якомога ранній стадії можливих порушень податкового та валютного законодавства за рахунок застосування нових методів контролю та аналізу діяльності суб'єктів підприємницької діяльності.

Основною метою при цьому є створення системного підходу до організації роботи з клієнтами у напрямі забезпечення проведення кабінетного аудиту з використанням результатів електронної перевірки та стимулювання самостійного виконання платниками податків зобов'язань перед бюджетами та державними цільовими фондами відповідно до чинного законодавства.

Кабінетний аудит – комплекс заходів, спрямованих на упередження порушення платником податків податкового законодавства, які здійснюються за допомогою процедур аналізу показників поданої платником податкової звітності та інформації, яка надійшла з різних джерел і накопичена в базах даних податкових органів.

Система “кабінетний аудит” – є одним із напрямів забезпечення контролю за виконанням податкових зобов'язань клієнтами (платниками податків).

Суть реорганізації системи обробки та аналізу даних податкової і фінансової звітності та іншої зовнішньої інформації полягає в створенні принципово нової технології проведення кабінетного аудиту, яка базуватиметься на використанні комп'ютерних мереж та баз даних.

Система “кабінетний аудит” передбачає принципово нову організацію роботи підрозділів по обробці та аналізу податкової

звітності. Дана система надасть можливість здійснювати контроль за правильністю нарахування, своєчасністю та повнотою сплати податків до бюджету. Аналіз фінансово-господарської діяльності клієнтів повинен базуватися на достовірній інформації з внутрішніх та зовнішніх джерел, що потребує запровадження ефективних методів перевірки звітних даних з обов'язковим використанням методів співставлення показників податкової і фінансової звітності.

Функції проведення процедур кабінетного аудиту покладено на підрозділ податкового аудиту. Якщо в податковому органі не створено спеціального підрозділу кабінетного аудиту, то процедури виконуються підрозділами, на які покладено виконання аналогічних процедур поточними нормативними документами ДПА України. Ключовим моментом у проведенні кабінетного аудиту є відстеження сфер фінансово-господарської діяльності клієнта з великими резервами збільшення податкових надходжень.

Найбільшого ефекту при виконанні зазначеного завдання можна отримати від здійснення постійного моніторингу діяльності інтегрованих економічних структур – промислово-фінансових груп, транснаціональних структур та великих корпорацій; підприємств, які займаються виробництвом та обігом алкогольно-тютюнової продукції; підприємств на територіях спеціальних (вільних) економічних зон та зон пріоритетного розвитку; підприємств паливно-енергетичного комплексу; підприємств гірничо-металургійного комплексу, а також харчової промисловості; банківських установ; великих

підприємств, продукція яких є загальнодержавною.

Основними формами кабінетного податкового аудиту є наступні:

– співставлення показників звітності платника податків з відповідними показниками звітності, поданої ним у попередніх звітних періодах;

– аналіз (співставлення) відносних показників;

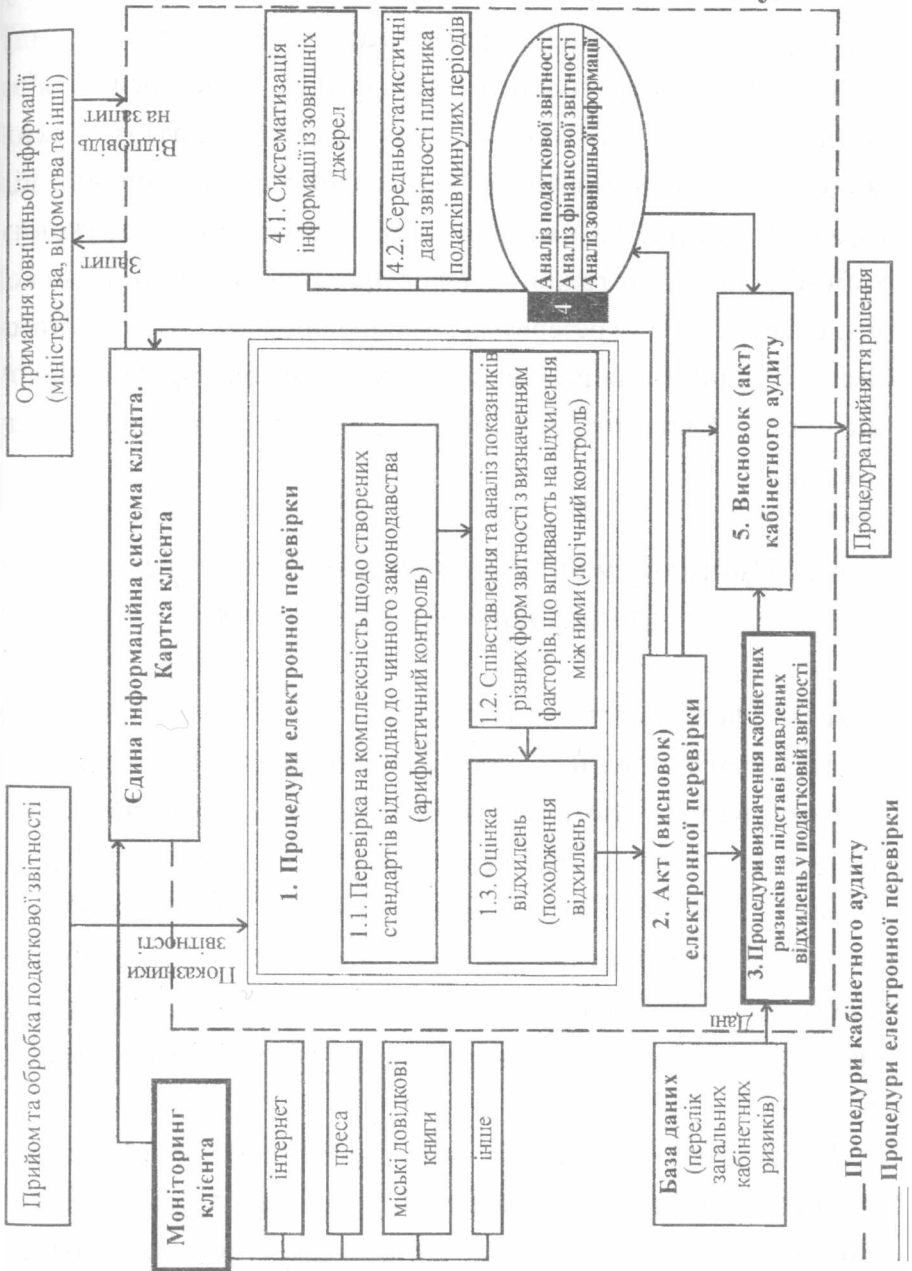
– аналіз тенденцій (співставлення окремих показників податкової звітності, які повинні висвітлювати тенденцію процесу взаємодії цих показників з іншими показниками податкової звітності);

-- аналіз господарської діяльності за допомогою співставлення показників звітності головного підприємства з показниками звітності його філіалів, представництв, відділень та інших відособлених підрозділів;

– співставлення показників звітності (розрахунок акцизного збору) з інформацією, зазначеній у заявках на отримання марок акцизного збору, заявках на отримання нарядів на спирт (мета використання спирту, обсяги виробництва та інше).

Схема дії системи кабінетного аудиту приведена на рисунку 6.1.

Рис. 6.1. Схема дії системи «Кабінетний аудит»

Система “кабінетний аудит” є ефективним засобом у сприянні детального вивчення специфіки відповідного виду діяльності та оперативного і своєчасного спостереження за господарською діяльністю платника податків, який зорієнтований на протидію виникнення схем ухилення від оподаткування клієнтами при виконанні податкових зобов’язань, відстеження сфер фінансово-господарської діяльності клієнта з резервами розширення задекларованої ними бази оподаткування на базі наявних фінансових та фіскальних ризиків, детального вивчення специфіки відповідного виду діяльності.

6.3. Процедури визначення кабінетних ризиків в процесі кабінетного аудиту

Для ефективного планування проведення процедур податкового аудиту використовуються результати функціонування програми по роботі з автоматизованою базою податкових ризиків на підставі критеріїв оцінки кабінетних ризиків. Саме визначені ризики визначають список платників податків, відносно яких треба застосувати процедури виїзного аудиту, та вкажуть на напрями діяльності клієнта, яким в першу чергу рекомендовано приділити увагу з боку податкових аудиторів.

Кабінетний ризик – це вірогідна можливість порушення платником податків податкового законодавства, в результаті чого виникає імовірність загрози втрат бюджету, яка визначена на

підставі аналізу інформації про діяльність клієнта, отриманої як із зовнішніх джерел:

- *моніторинг клієнта;*
- *інші міністерства та відомства;*
- *податкова звітність;*
- *АРМи;*
- *результати податкового аудиту минулих періодів.*

Процес моніторингу клієнтів складається з наступних функцій:

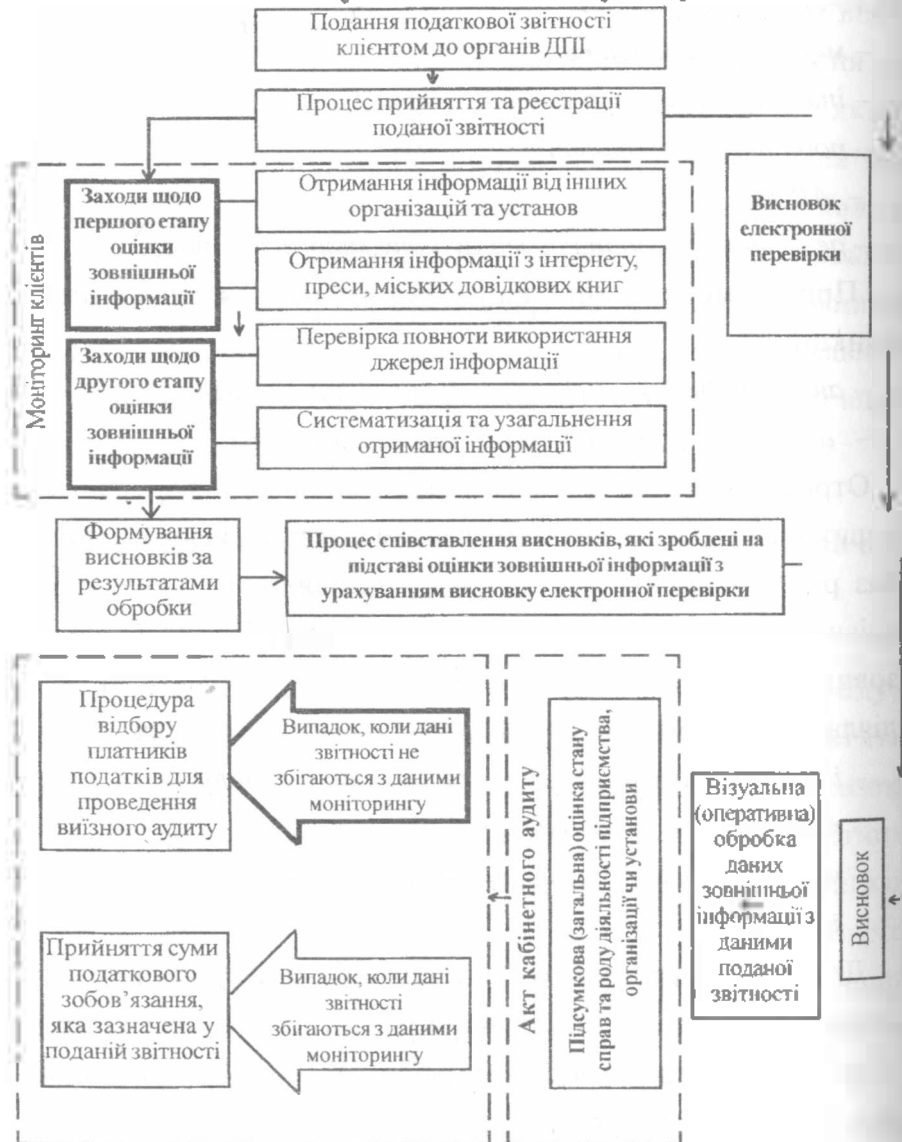
- *аналіз інформації від міністерств та відомств;*
- *аналіз інформації з інших зовнішніх джерел.*

Отримання на постійній основі зовнішньої інформації від інших міністерств та відомств шляхом інтеграції інформаційних баз різних структур дасть змогу здійснювати моніторинг клієнтів на професійному рівні. Отримання інформації з інших зовнішніх джерел – це залучення до збору інформації про діяльність платника податків з інших джерел, таких як:

- *інтернет (оголошення та пропозиції на сайтах);*
- *преса (об'яви, оголошення);*
- *міські довідкові книги (контактні телефони центрів, філій);*
- *інше.*

Для більш ефективного відтворення процесу моніторингу вказані функції повинні виконуватися спеціальним окремим підрозділом у структурі ДПА України, який шляхом проведення постійного моніторингу клієнтів слідкує за появою чи зникненням тих чи інших клієнтів з простору торговельно-економічних відносин (рис. 6.2.).

Рис. 6.2. Інтеграція системи моніторингу клієнта в систему кабінетного аудиту

В процесі аналізу отриманої інформації необхідно уважно відноситися до її змісту та враховувати, що порушення податкового законодавства суб'єктами господарювання розподіляються на ненавмисні та порушення з ознаками навмисних.

За своєю методологією аналіз поділяється на:

метод аналізу коефіцієнтів – це розрахунок різних показників, які базуються на існуванні відношень між окремими статтями звітності і мають визначену економічну сутність. Коефіцієнти мають універсальне значення і можуть розглядатись як індикатори-орієнтири, що спрямовані на виявлення найбільш “слабких місць” в діяльності клієнта;

вертикальний (структурних зрушень), що спрямований на визначення структури підсумкових фінансових показників та впливу кожної позиції на загальний результат;

аналіз відносних показників (метод аналізу коефіцієнтів). Цей процес полягає у виведенні відносних коефіцієнтів на базі податкових показників клієнта;

порівняльний (просторовий), де інструментом є механізм співставлення отриманих показників (співставлення даних податкової звітності з даними податкової звітності аналогічних підприємств галузі);

трендовий аналіз – збір та обробка показників звітності різних періодів та співставлення кожної позиції звітності з ланкою попередніх періодів з метою визначення основної тенденції динаміки показника – тренда. Окремим випадком трендового аналізу є горизонтальний (часовий чи динамічний),

який забезпечує співставлення кожної позиції звітності з минулим періодом.

Робота з податковими ризиками в межах дії системи “Кабінетний аудит” – це процедури виявлення ризику пасивним способом, тобто, виявлення ризику за допомогою програмного забезпечення, яке передбачає функціонування за наступним алгоритмом (рис. 6.3):

Рис. 6.3. Методи та процедури визначення кабінетних податкових ризиків

Методи визначення ризику умовно поділяються на:

- *аналітичний (наприклад: аналіз конкретних даних податкової декларації з поверненням до початкових даних наскільки це потребує отримана інформація);*
- *синтетичний (обробка всіх даних до підсумків) тощо.*

Визначення кабінетних ризиків відбувається за допомогою програми по роботі з базою податкових ризиків, в якій зібрано та систематизовано інформацію про відомі порушення нормативно-правових актів (їх походження) суб'єктами господарювання в процесі своєї діяльності.

Програма працює наступним чином:

- *дані результатів електронної перевірки поданої платником податків податкової звітності є вхідними даними для програми по роботі з базою податкових ризиків;*
- *визначення програмою по роботі з базою податкових ризиків загальних ознак, які на даний час відомі податківцям (опис схем ухилення від оподаткування), що можуть вказувати на наявність порушень нормативно-правових документів та чинного податкового законодавства з боку платника податків;*
- *визначення переліку ризиків існування можливих порушень, що можуть бути джерелом виявлених відхилень, можливі наслідки дії цих ризиків та програм їх усунення.*

Можливі наслідки дії ризику – визначаються наслідки ухилення від своєчасної сплати податків (схеми мінімізації податків), заниження об'єкта оподаткування (схеми ухилення від оподаткування) тощо.

Для кожного ризику повинна існувати персональна програма його усунення, в якій детально крок за кроком описуються всі етапи цієї операції, починаючи з опису дій клієнта, які пов'язані з вірогідністю появи податкового ризику, з зазначенням назви документа (чи документів) з вказівкою, в якому розділі чи графі його можна встановити, спосіб встановлення та рекомендований метод подолання.

В процесі визначення кабінетних податкових ризиків необхідно враховувати дані про припущені клієнтом порушення діючого податкового законодавства та нормагивних документів, що мали місце в минулих періодах, наприклад:

– *неподання або несвочасне подання платником податків податкової звітності;*

– *застосування нульової ставки оподаткування ПДВ при непідтвердженні факту перетинання товарами митного кордону України;*

– *наявність арифметичних та методологічних помилок у податковій звітності;*

– *подання нових податкових розрахунків і декларацій з виправленими показниками (уточнених декларацій);*

– *наявність та декларування у розрахунках акцизного збору неоподатковуваних оборотів та їх невідповідність з розшифровкою таких оборотів;*

– *зменшення податкових зобов'язань;*

– *невідповідність податкових зобов'язань із даними "Журналу обліку погашених податкових векселів";*

– *невідповідність даних звітів про використання спирту та*

розрахунків акцизного збору;

– зростання податкового боргу.

Програма по роботі з базою податкових ризиків дає можливість:

– здійснювати якісний відбір клієнтів для проведення аудиту;

– мінімізувати безрезультативні перевірки;

– скоротити витрати робочого часу на планування та проведення податкового аудиту;

– аналізувати та систематизувати виявлені порушення;

– упереджувати виникнення різноманітних схем ухилення від оподаткування.

Інформація про клієнтів, які були автоматично відібрані для проведення процедур податкового аудиту, використовується для формування реєстру платників, відібраних для податкового аудиту з метою відправлення його до місцевої державної податкової інспекції.

6.4. Аудиторський ризик, як складова частина теорії і практики аудиту

Розвиток і вдосконалення податкового аудиту обумовлює виникнення нового підходу до проведення аудиторських перевірок. Цей підхід передбачає планування, розрахунок, уточнення і оцінку такого показника, як аудиторський ризик.

Це питання є дуже важливим у теорії та практиці аудиту, оскільки його окремо не розглядають і не виділяють.

Аудиторський ризик має право на існування тому, що висновки аудитора щодо достовірності фінансової звітності можуть бути помилковими. Завжди існує ймовірність того, що помилки або неточності, які суттєво можуть вплинути на господарську діяльність, у перевірених документах не знайдено і вчасно не виправлено. Як правило, ці помилки виявляють згодом персонал клієнта, інший аудитор або представник іншого контролюючого органу.

Сьогодні використовують багато термінів і понять, пов'язаних з різними аспектами аудиторського ризику. Одним із найпопулярніших визначень суті аудиту є:

“Аудит – це процес зменшення до прийнятого рівня інформаційного ризику для користувачів фінансових звітів”.

Ключовим поняттям такого визначення є інформаційний ризик, який передбачає ймовірність того, що у публічній фінансовій звітності суб'єкта господарювання містяться істотні помилки чи неточності. В принципі, цей ризик існує не для аудиторів, а для користувачів фінансової звітності – акціонерів, інвесторів, кредиторів тощо. Інформаційний ризик не можна ототожнювати з аудиторським, бо висновок аудитора – це певна гарантія достовірності фінансових звітів підприємства.

З аудиторським ризиком прямо пов'язаний ризик роботи аудитора – ймовірність того, що аудитор може не досягти очікуваного результату перевірки. На такий ризик впливають зовнішні щодо суб'єкта перевірки фактори: недосконалість чинного законодавства, непорядність клієнта, недостатня компетентність аудитора тощо.

Перелічені види ризиків можуть братись до уваги аудиторами, але прямого функціонального зв'язку з показниками аудиторського ризику вони не мають.

Аудиторський ризик – це наслідок двох чинників: ризику того, що можуть бути суттєві помилки, а також того, що істотних помилок не виявлять. У науковій економічній літературі вказані фактори поділяють на окремі складові частини, які утворюють загальну модель аудиторського ризику, яку ми спробуємо охарактеризувати у наступному питанні.

6.5. Побудова моделі аудиторського ризику

Основні елементи моделі аудиторського ризику базуються на положеннях нормативів SAS 39 (про вибірковий метод для аудиту) і SAS 47 (про суттєвість ризику). Нормативи, які мають кодову аббревіатуру SAS тлумачать загальноприйняті стандарти аудиту і друкуються Американським інститутом дипломованих суспільних бухгалтерів.

Ні в зарубіжних, ні у вітчизняних авторів нема єдиного підходу до визначення термінів, що характеризують елементи аудиторського ризику.

Переважає більшість зарубіжних авторів пропонує модель аудиторського ризику з наступними елементами:

$$DAR = IR * CR * DR, \text{ де}$$

DAR – прийнятний аудиторський ризик;

IR – внутрішньогосподарський ризик;

CR – ризик контролю;

DR – ризик не виявлення.

Прийнятний аудиторський ризик виражає готовність аудитора подати позитивний висновок за умови, що ймовірність існування суттєвих помилок у фінансовій звітності клієнта не перевищує після проведення аудиту величини DAR, яка може коливатися в межах від 0 до 1. З прийнятним аудиторським ризиком тісно пов'язане поняття суттєвості можливої помилки.

Внутрішньогосподарський ризик – це ризик того, що в реєстрах бухгалтерського обліку і, відповідно, у фінансовій звітності клієнта міститься недостовірна інформація.

Ризик контролю – це ризик того, що система внутрішнього контролю клієнта не може вчасно запобігти помилкам або знайти їх в обліку та звітності.

Два останніх ризики залежать насамперед від адміністрації і персоналу клієнта.

Безпосередньо від аудитора залежить лише *ризик не виявлення*, який є ризиком того, що помилки в обліку і звітності аудитор під час перевірки не виявить. Зменшення даного ризику можливе у разі отримання більшої кількості доказів і ретельнішого дослідження обраних для перевірки джерел інформації.

Описану вище модель аудиторського ризику для остаточного аналізу і оцінки часто подають у такому вигляді:

$$DR = DAR / IR * CR$$

Таким чином, завданнями аудитора в процесі визначення аудиторського ризику є правильна оцінка величини внутрішньогосподарського ризику і ризику контролю, що

дозволить регулювати ризик не виявлення. У вітчизняній практиці варто більше уваги приділяти питанням оцінки аудиторського ризику, враховуючи особливості національного законодавства, економічної діяльності уряду, податкової адміністрації тощо. Розглянуту модель розрахунку аудиторського ризику можна взяти за основу проекту національної моделі.

Розроблена методика є нескладною і зручною для практичного використання в процесі аудиторських перевірок.

Розрахунок і оцінка аудиторського ризику дозволять точніше спланувати перевірку, зменшити витрати часу на її проведення, акцентувати увагу на найбільших проблемах і підвищити якість контролю взагалі.

Таким чином, система організації і методика податкового аудиту потребує сьогодні пошуку і застосування нових методів контролю діяльності суб'єктів господарювання з метою виявлення та утвердження можливих порушень податкового законодавства.

Податковий аудит повинен стати основою системи попередження податковим ризикам.

Питання для самоконтролю:

- 1. Розкрийте зміст податкового контролю.*
- 2. Якими основними законодавчими актами регламентується організація податкового аудиту в Україні?*
- 3. Яка основна мета реорганізації контрольної роботи?*
- 4. Яка сутність кабінетного аудиту?*
- 5. Назвіть основні форми кабінетного податкового аудиту.*

6. *Дайте визначення кабінетному ризику.*
7. *Як необхідно організувати процес моніторингу клієнтів?*
8. *Охарактеризуйте методи і процедури визначення кабінетних податкових ризиків.*
9. *Розкрийте сутність аудиторського ризику.*
10. *Як можна побудувати модель аудиторського ризику?*

7. ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА ПРОТИДІЇ РИЗИКАМ

7.1. Оптимізація антиризикової діяльності – передумова її ефективності

Ризики, в тому числі і податкові, є надзвичайно різноманітними, а тому практичне управління ними вимагає певної упорядкованості, яка б мала ознаки системності та оптимальності, результатом якої, у свою чергу, стає висока ефективність цієї управлінської діяльності.

Важливим напрямком антиризикової діяльності є вибір критеріїв її оптимізації. Політика щодо ризику може визначатися, як оптимальне управління або контроль процесом ризику.

Поняття “оптимальний” у найбільшій мірі знаходить своє значення у виразі “найкращий” або “той, що найбільше виграс у затратах”. Разом з тим, з практичного боку при визначенні оптимального складу антиризикових заходів необхідно враховувати не лише фіскальні наслідки, а й фінансові, економічні і навіть соціальні. Отже, оптимальною програма антиризикової діяльності може бути навіть тоді, коли вона досягається не з найменшими затратами коштів.

Особливої уваги заслуговує той факт, що не завжди найкращим, а отже оптимальним буде такий антиризиковий засіб, на користь якого свідчить його фінансова перевага

(дешевизна). Щодо окремих складових інструментів цієї діяльності оптимальний підхід означає, що вони повинні застосовуватися не лише з огляду на її нижчу вартість, а й на неможливість їх заміни іншим інструментом у конкретній ситуації. Отже, оптимальне вирішення є завжди найкращим.

В економічній літературі найбільш оптимальну (системну) послідовність застосування ефективних форм антиризикової діяльності вперше запропонував в 1923 році американський економіст Гарді. Він вперше виділив конкретні, послідовно здійснювані форми обмеження і ліквідації ризику. Вони мають такий зміст:

- 1. Запобігання появі випадкових подій, які формують ризикові ситуації.*
- 2. Поборення (репресія) випадкових подій, появі яких не вдалося запобігти.*
- 3. Задоволення потреб, які виникли внаслідок дії ризику (компенсація втрат).*

Наведений поділ основних методів боротьби з ризиками був широко визнаний у фаховій літературі різних країн як такий, якому властиві ознаки системності.

Однак, навіть у випадку застосування ефективних контрольних заходів, дуже важко досягти повного усунення ризиків. Важливо досягти хоча б максимального їх обмеження.

Що стосується податкових ризиків, то досягти повного усунення порушень податкового законодавства звичайно неможливо, особливо в умовах нестабільності економіки. А тому, дуже важливою сьогодні є розробка заходів попередження

та протидії таким злочинам і максимального зменшення податкових ризиків.

7.2. Обґрунтування вибору оптимальних варіантів антиризикових заходів

Заходи, які забезпечують попередження ризиків та зменшення втрат від них, відрізняються між собою як за величиною затрат, необхідних для їх здійснення, так і за розміром забезпечуваної вигоди. В зв'язку з цим виникає необхідність вибору оптимальних варіантів антиризикових заходів.

З цією метою використовують такий показник, як величина очікуваного економічного ефекту від здійснення заходів щодо управління ризиком. Варіант, у якому він буде найбільшим, і є оптимальним.

Щодо визначення розміру ефекту від реалізації антиризикових заходів існують різні підходи.

Найбільш результативним є варіант, при якому очікуваний ефект від реалізації програми управління ризиком визначають за показниками максимально можливих втрат до і після здійснення відповідних заходів з урахуванням величини затрат на реалізацію програми управління ризиком.

Приведемо формулу розрахунку очікуваного ефекту програми управління ризиком, запропоновану Р. Л. Картером:

$$B = -PV(E) + PV(S) = -C + \sum_{j=1}^n m(1+i)^{-j} + \\ + \sum_{j=1}^n [(P \cdot Lx) - (q \cdot Ly)] \cdot (1+i)^{-j}, \text{ де}$$

B – очікуваний ефект від програми управління ризиком;

$PV(E)$ – очікувана вартість витрат;

$PV(S)$ – очікувана вигода;

C – кошти на переборення ризику;

m – поточні витрати;

P – ймовірність настання втрат до реалізації антиризикової програми;

Lx – середній розмір втрат до реалізації антиризикової програми;

q – ймовірність настання втрат після реалізації антиризикової програми;

Ly – середній розмір втрат після реалізації антиризикової програми;

j – одиниця часу.

Таке визначення ефекту від здійснення антиризикових заходів дозволяє врахувати величину затрат на їх проведення, відповідно, доцільність та ефективність їх застосування.

7.3. Система антиризикових заходів

Заключним етапом моніторингу податкових ризиків вважають вироблення антиризикових заходів. Їх можна поділити на такі групи:

- превентивні;*
- обмежуючі;*
- компенсуючі.*

Превентивними називають заходи, спрямовані на недопущення ризиків. В управлінні ризиком ці заходи є першочерговими, оскільки дозволяють уникнути втрат, пов'язаних з ризиком. Історично склалося, що вони є домінуючими і найбільш ефективними серед інших видів антиризикових заходів. Об'єктом таких заходів виступають ризики.

Превентивні заходи діляться на дві групи:

- універсальні;*
- спеціальні.*

До універсальних належать заходи, що торкаються різних видів ризиків і за своєю суттю володіють однаковим характером впливу. Наприклад, врегулювання законодавчої бази щодо питань оподаткування, досягнення оптимального рівня оподаткування в країні, розробка стандартної методики оцінки податкового навантаження на доходи юридичних і фізичних осіб, модернізація податкової служби в державі тощо.

Спеціальні превентивні заходи спрямовані на недопущення окремих видів податкового ризику, пов'язаного, наприклад, із

застосуванням пільг, використанням нульової ставки ПДВ, зменшенням об'єкта оподаткування, прихованням прибутків від оподаткування тощо.

Обмежуючі антиризикові заходи спрямовані на стимулювання розвитку ризику та зменшення величини втрат від появи ризиків, яких неможливо уникнути. Щодо превентивних заходів, то вони є вторинними. Їх об'єктом є безпосередньо розмір втрат. Прикладом обмежуючих заходів може бути роз'яснення клієнтам діючого законодавства та ознайомлення з його змінами, спільні наради керівників органів ДПС, координаторів з представниками підприємства тощо.

Компенсуючі антиризикові заходи мають на меті відшкодування втрат від ризику. Вони є третинними, тобто вступають в дію, коли превентивні і обмежуючі заходи не дають належного результату. Їх об'єктом є частина втрат, яка може бути відшкодована за рахунок проведення відповідних заходів. До компенсуючих заходів належить притягнення до відповідальності порушників податкового законодавства, погашення податкового боргу, податкові канікули, непрямі методи відшкодування.

Взаємозв'язок і різниця антиризикових заходів показано в таблиці 7.1.

Взаємозв'язок і різниця антиризикових заходів

	Превентивні	Обмежуючі	Компенсуючі
Черговість застосування засобів	Первинні	Вторинні	Третинні
Об'єкт дослідження	Ризик	Розмір втрат	Частина втрат, яка може бути відшкодована

Використання антиризикових заходів може здійснюватися за двома принципами:

а) послідовності дій, яка передбачає таку черговість заходів:

Превентивні – обмежуючі – компенсуючі;

б) одночасності дій, при якій можуть застосовуватися паралельно перелічені вище заходи.

Звичайно, така характеристика принципів використання антиризикових заходів є неповною. У практиці можливі випадки, що суперечать викладеним положенням. Тому, вибір тих чи інших заходів повинен базуватися і на врахуванні конкретних факторів, таких як:

- стабільність податкового законодавства;*
- характер ризику;*
- величина втрат від ризику;*
- вартість і доцільність антиризикових заходів.*

У подальшому викладі розкрито суть найбільш актуальних заходів попередження і протидії податковим ризикам.

7.4. Оптимальне оподаткування – основна форма захисту від податкових ризиків

Неодмінною умовою гармонійності податкової політики держави є оптимальне поєднання економічної ефективності і соціальної справедливості в процесі оподаткування. Тому, одним із найважливіших завдань проведення податкової політики є розробка концепцій щодо визначення економічно оптимального та соціально справедливого рівня оподаткування, достатнього для фінансування державних потреб і не пригнічуючого стимулю до інвестиційної діяльності та мотивацію до праці.

Оптимальний рівень оподаткування в значній мірі залежить від напрямів використання і перерозподілу бюджетних коштів державою. Так, держава, яка максимізує соціальний добробут, може використовувати значно більший податково-політичний інструментарій, ніж держава, яка без обмежень максимізує власну вигоду, тому що в останньому випадку виникає небезпека зловживання названим інструментарієм.

Питання справедливого розподілу бюджетних коштів вже багато століть відносять до одних із найсуперечливіших у фінансовій науці. Різноманітні позиції щодо цього питання згруповані в три критерії справедливості (за умови, що на обсяги вироблених благ не впливають зміни розмірів трансферних платежів):

а) критерії засновані на гіпотезі прав, запропоновані Т. Гоббсом, Дж. Локком, Р. Націком, згідно яких кожна людина повинна мати невід'ємні права на плоди своєї праці. Ця

аргументація зводиться до обґрунтування ринкового розподілу. Правила ринкового розподілу акцентуються більшістю індивідів тільки в тому випадку, якщо стартові умови будуть для всіх однакові;

б) критерії, засновані на гіпотезі корисності, згідно яких необхідно досягати максимізації сукупної вигоди громадян (запропоновані Дж. Бентом). Цей критерій передбачає кардинальний розрахунок фактора корисності, який зростає, якщо доходи перерозподіляються від багатих до бідних;

в) критерій обмеженої рівності, запропонований К. Марксом, Дж. Роулзом, згідно якого кожна людина має одержувати блага і послуги у відповідності з рівнем своїх потреб. Під однаковим задоволенням потреб можна розуміти зрівнялівку при розподілі сукупної корисності серед всіх індивідів. Відповідно до цього критерію, нерівність справедлива й допустима лише в тому випадку, якщо внаслідок вирівнювання доходів поліпшується становище найбільш вразливих верств суспільства.

Розглянуті теорії перерозподілу коштів вказують, що бажаних цілей в даному процесі можна досягнути за допомогою відповідної системи податкових і трансфертних платежів. При цьому слід враховувати, що якщо суспільство ще може змиритися зі зниженням рівня національного доходу, то з несправедливістю воно буде боротися. А в рамках відповідної теорії не можливо визначити діапазон, в якому індивіди ухилитимуться від оподаткування. Справедливого перерозподілу бюджетних коштів можна досягти лише з врахуванням правил, висунутих суспільством. З етичного боку вибір варіантів перерозподілу

оцінюється за їхнім впливом на соціально-економічні проблеми.

Оптимальний стан оподаткування є протилежністю його аномальному стану з точки зору так званих зовнішніх ефектів. Це значить, що крім прямої фіскальної дії, всякий податок має ще побічні, зовнішні для фіску економічні та соціальні наслідки. Їхня суспільна ціна вимірюється певними позитивними чи негативними економічними ефектами, а також утратою частини особистого добробуту конкретним платником із переміщенням цієї частини через бюджет до когось іншого.

Надати оподаткуванню оптимального значення означає звести до мінімуму негативні зовнішні ефекти і піднести до максимуму позитивні при заданих бюджетних доходах. Центральна ідея оптимізації вимагає, щоб із різних за походженням доходів, які витрачаються за однаковим призначенням, збиралися пропорційні податки.

З точки зору держави, і з позиції громадян чи підприємств існує різниця між оптимальною побудовою системи оподаткування. З боку держави оптимізація зводиться до рівнодії податкової стимуляції ефективності виробництва, включаючи заохочення підприємницького ризику, та максимізацію функції суспільного добробуту за умови скорочення соціальної нерівності. Із погляду платників, оптимальність полягає в максимізації індивідуально очікуваної корисності від різних комбінацій в оподаткуванні: співвідношення прямих і непрямих податків, диференціації оподаткування по окремих секторах економіки; дії окремих податків.

Таким чином, моральні принципи та соціальні ідеї,

економічна доцільність у розумінні господарських інтересів платників і фіскальних домагань держави, політична ситуація та суспільні тенденції – всі ці фактори є складовими теоретичної конструкції системи оптимального оподаткування. Податки повинні мінімально впливати на функціонування економіки з боку її рівноваги та зростання, а податкова система повинна бути прагматичним компромісом між дійовим заохоченням приватної господарської ініціативи і достатнім фіскальним забезпеченням державної діяльності.

7.5. Розробка стандартної методики оцінки податкового навантаження на доходи суб'єкта господарювання

Одним із найскладніших проблемних аспектів в сфері оподаткування, який попереджує податкові ризики, є розподіл податкового тягаря. Тому одним із основних антиризикових заходів вважаємо розробку стандартної методики оцінки податкового навантаження.

В розвинутих країнах ставки податків підлягають незначним щорічним змінам, вплив яких передбачити неважко. Якщо ж передбачається кардинальне реформування системи оподаткування, то потрібно проводити складні макроекономічні розрахунки, які дозволяють оцінити ефективність можливих змін.

Кожне нововведення в податкову систему викликає, як правило, зміни податкового навантаження на доходи підприємств і громадян.

Для визначення податкового навантаження на доходи суб'єкта господарювання необхідно, з однієї сторони, визначити суму всіх прямих податків, які він сплачує, а з другої – його бруто-прибуток до сплати всіх прямих податків на виробництво. Бруто-прибуток, як показник доходу підприємства, являє собою виручку від реалізації продукції (робіт, послуг) в цінах реалізації, тобто з врахуванням податків в складі ціни, зменшену на вартість поточних затрат виробництва в цінах реалізації.

Найбільш точно бруто-прибуток підприємства можна визначити у вигляді суми чистого прибутку і платежів підприємства, які носять податковий характер. Відношення суми податкових платежів до бруто-прибутку є основним показником, який характеризує податкове навантаження на суб'єкт господарювання.

Однією з умов, яка існує в системі стандартних показників (виручка, заробітна плата, сировина) є повне використання суми амортизації для валових інвестицій в періоді, що аналізується. При цьому чисті інвестиції для всіх типів підприємств прирівнюються до нуля. Дана умова викликана тим, що величина ПДВ залежить від долі реінвестованого прибутку і податкове навантаження від ПДВ знижується в міру росту питомої ваги чистих інвестицій в нетто-прибутку підприємства, який залишається після сплати всіх податкових платежів.

Стандартні показники діяльності суб'єктів господарювання можуть використовуватися для аналітичних досліджень змін податкового навантаження на бруто-прибуток у певній галузі, обумовлених застосуванням певної системи оподаткування.

Таким чином, відкривається можливість об'єктивної оцінки альтернативних податкових систем на основі використання стандартних критеріїв. Що дасть можливість вибирати і застосовувати найефективнішу систему потидії податковим ризикам.

7.6. Підвищення ролі податків в економічній стратегії держави

Концептуальним пунктом стану фіскальної політики є степiнь участі держави в національній економіці, функції держави, масштаби і структура державного сектора.

За останні 10 років пройшло суттєве скорочення не тільки долі участі держави в економіці, але і звуження самої економіки. Немає змісту критикувати реалізовані в Україні методи роздержавлення: результати говорять самі за себе. Приватизація державної економіки торкнулася і держави: пройшло ослаблення її фундаментальних функцій, наприклад, правопорядку. На жаль, за роки реформ виявилися всі негативні риси ринкового механізму господарювання, які могла недопустити лише держава. Ринкове саморегулювання господарства при відсутності цілеспрямованого керівництва з боку держави веде до деструктивних результатів. Підтвердженням цієї істини є стан інвестиційного процесу в Україні.

Негативний стан економіки став прямим наслідком політики держави, яка "закривала очі" на порушення норм права і моралі при реформуванні економіки. Як наслідок, вітчизняний бізнес

сприймає Україну як місце, яке завжди нагадує йому про не досить благородне походження. Іноземний інвестор також не піде в країну, де бізнес не в ладах із законом. В цьому плані кримінал, який об'єктивно закладений в основі функціонування держави, не можна ліквідувати лише за допомогою законів.

Центральним моментом фіскальної політики держави повинно бути посилення державного регулювання ринкового господарства і активізація податкової політики. Сьогодні, на жаль, часто фіскальна природа податків ігнорується, і деклараціям про розширення податкової бази відповідає пряме скорочення бюджетних поступлень.

Прикладом не завжди продуманого підходу до регулювання економіки є податкові пільги. Пільга – це та ж адміністративна команда, пряме втручання в економіку, в її правила і закони. Хоча про шкоду пільг давно відомо, відмінити їх практично неможливо. Держава повинна припинити хоча б розмноження пільг.

Реформування сфери податкових пільг може проходити в двох напрямках з різними підходами. Так звані соціальні податкові пільги повинні вводитися на самих загальних основах і поширюватися на всіх. Тим самим пільга втратить характер виключної і стане внутрішнім елементом регулювання механізму оподаткування.

Пільги, призначення яких бути економічними стимулами, повинні застосовуватись вибірково. Наприклад, негативний стан в інвестиційній сфері оправдує використання в ній стимулюючих податкових схем.

Оскільки, пільга – це завжди порушення фіскальної природи

податку і загальних принципів оподаткування (всезагальності, рівності, нейтральності тощо), то надання пільг повинно проходити в індивідуальному порядку і під абсолютним контролем держави.

Небезпечними сьогодні можуть бути спроби повного розподілу податків по бюджетах. Крім технічної нереальності такого проекту, його реалізація може стати ще одним фактором дезінтеграції країни.

Єдина політика повинна проводитись і в соціальній сфері, адже тільки вона міцнить державу. Не кордони роблять певну територію країною, а спільність відповідних умов життя. Безперечно правильним є курс на посилення централізації податків.

Узагальнюючи розглянуті в посібнику проблемні аспекти фіскальної політики, і податкової зокрема, слід відмітити, що масштабність проблем, які стоять перед державою, вимагає всестороннього посилення ролі держави в регулюванні економіки, в тому числі активізації податкового механізму на основі наукових принципів його побудови і використання.

Сьогоднішній стан сфери оподаткування протирічить принципам ефективної діяльності і управління податковою системою. Не можна догоджати окремим ланкам влади та податкоплатникам, і тим самим руйнувати одну з головних основ державності – податки. Тому посилення податкової політики, придання їй чітко вираженої змістовності і переваги економічного змісту над миттєвими потребами і корисними цілями – життєво важлива державна задача.

Трудності у формуванні цивілізованих податкових відносин впливають і на становлення податкового права, яке сьогодні недостатньо

враховує економічну природу податків. Удосконалення податкового законодавства у високій мірі залежить від практичного співробітництва фінансів і права. При цьому зміст і трактування принципів повинні опиратися на наукові принципи оподаткування.

Стабілізація податкових відносин надасть впевненості платникам податків і зміцнить бюджет, що забезпечить проведення в країні ефективної фіскальної політики та запобігання появі податкових ризиків.

Питання для самоконтролю:

- 1. В чому полягає сутність оптимізації антиризикової діяльності?*
- 2. Які елементи включає система антиризикових заходів?*
- 3. Які заходи відносять до превентивних?*
- 4. Який зміст обмежувачих засобів?*
- 5. Які види компенсуючих засобів протидії податковим ризикам ви знаєте?*
- 6. Охарактеризуйте формулу розрахунку очікуваного ефекту програми управління ризиком.*
- 7. Які критерії справедливого розподілу бюджетних коштів ви знаєте?*
- 8. Який зміст методики оцінки податкового навантаження на доходи суб'єкта господарювання?*
- 9. Назвіть основні форми захисту від податкових ризиків.*
- 10. Які основні напрямки оптимізації і розвитку оподаткування в Україні?*

ВИСНОВОК

Сьогодні навколо теми фіскальних порушень сформувалася ціла наукова галузь. Проблема ухиляння від сплати податків розглядається в економічних, правових, етичних, суспільно-політичних, соціально-психологічних аспектах.

Джерела форм ухиляння від сплати податків знаходяться у павутиноподібній структурі сучасного бізнесу та господарських зв'язків, у величезній складності фіскального законодавства в умовах ринкової економіки. Сам податок, як форма примусу, впливає на вибір між сплатою і ухилянням. На відміну від нудного обов'язку дисциплінованого платника для деякого ухиляння стає азартною ризиковою грою, учасник якої зважає шанси одержати вищий дохід перед загрозою можливого викриття.

Ймовірність виявлення ухилень в сфері оподаткування залежить від двох факторів: величини ресурсів, вкладених у податкову службу, та зусиль, що забезпечують виконання фіскальних завдань самими платниками податків.

Важливим засобом підвищення ефективності контролю за порушеннями податкового законодавства, вдосконалення процесу податкового аудиту в Україні повинен стати моніторинг податкових ризиків.

Впровадження системи роботи по моніторингу податкових ризиків надасть можливість:

- *групувати клієнтів за їх фіскальною значимістю;*
- *здійснювати якісний відбір клієнтів для проведення аудиту;*

- мінімізувати безрезультатні перевірки;*
- скоротити витрати робочого часу на проведення податкового аудиту;*
- аналізувати порушення та систематизувати їх;*
- групувати податкові ризики за їх значимістю;*
- прогнозувати бюджетні витрати;*
- упереджувати виникнення різноманітних схем ухилення від оподаткування;*
- концентрувати зусилля податкової служби на найбільш пріоритетних питаннях та порушеннях податкового законодавства, які тягнуть за собою значні бюджетні витрати.*

Положення, розглянуті в даному навчально-методичному посібнику, дозволяють зрозуміти основні поняття по роботі з ризиками, ознайомитись з процесом моніторингу податкових ризиків, організацією і методикою їх визначення, опису та усунення. Вони є основою для проведення подальшого наукового дослідження прагматики та проблематики системи податкових ризиків в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України “Про порядок погашення зобов’язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами” від 21.12.2000 р., №2181-III.
2. Закон України “Про державну податкову службу в Україні” від 04.12.90, №509-ХІІ.
3. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про державну податкову службу в Україні” / Вісник Верховної Ради України, 1998 р., №29.
4. Закон України “Про аудиторську діяльність” від 22.04.93 р. №3125-12, зі змінами і доповненнями.
5. Наказ ДПА України “Про затвердження методичних рекомендацій по моніторингу податкових ризиків” від 23 жовтня 2001р., №428.
6. Методичні рекомендації по моніторингу податкових ризиків. / Затв. Наказом ДПА України від 23.10.2001р., №428.
7. Наказ ДПА України “Про затвердження порядку затвердження податкових ризиків” від 25 квітня 2002р., № 196.
8. Порядок координації проведення планових виїзних перевірок фінансово-господарської діяльності контролюючими органами, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.01.99 р., №112.
9. Порядок періодичності перевірок і проведення обстежень виробничих, складських, торгівельних і інших приміщень, затверджений наказом ДПА України від 30.07.98р., №371.
10. Порядок проведення оперативних перевірок і розгляду матеріалів за ними, затверджений розпорядженням ДПА України від 25.09.98 р.
11. Указ Президента України “Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності” (зі змінами та доповненнями) від 23.08.98р., №817/98.
12. Постанова Кабінету Міністрів України “Про порядок

- координації проведення планових виїзних перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємницької діяльності контролюючими органами" від 29.01.99р., №112.
13. Методичні рекомендації з організації кабінетного аудиту (для юридичних осіб), затверджені наказом ДПА України від 25.11.2002р., №567.
 14. Білоус В. Кримінологічні аспекти адміністрування податків в Україні.//Матеріали НПК "Реформа міжбюджетних відносин і проблеми розвитку податкової системи України: Ірпінь, 1999.
 15. Бланкарт Шарль. Державні фінанси в умовах демократії. Вступ до фінансової демократії. За наук. ред. В.М. Федосова. К.:Либідь, 2000 – 655 с.
 16. Гега П. Т. Правовий режим оподаткування в Україні. – К.: Юрінком, 1997. – 144с.
 17. Гранатуров В.М. Экономический риск: сущность, методы измерения, пути снижения. М.: Дело и Сервис.– 1999. – с.34.
 18. Гуріна М. Податковий аудит в умовах нового законодавчого поля.//Вісник податкової служби – №20. – 2001. – с.31– 33.
 19. Гутник А.Є. Запобігання податковою міліцією ухиленням від сплати податків. – К.: Атака, 2001. – 176 с.
 20. Дулик Т. О. Економічні аспекти проблеми ухилення від сплати податків. // Фінанси України,1998. – №12.
 21. Егорова Е.Е. Еще раз о сущности риска и системном подходе. //Управление риском. – 2002. – №2. – с.9 – 12.
 22. Клапків М.С. Страхування фінансових ризиків: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, Карт – бланш, 2002. – 570с.
 23. Костюк Д. Що і як перевіряє податковий інспектор.-3-те видання, перероб. і допов. – Х.:Фактор, 2002. – 276 с.
 24. Крисоватий А. І. Оподаткування і ринок: умови та можливості поєднання. Тернопіль: Видавництво Карп'юка. – 2000. – 246 с.

25. Куцин М. А. та ін. Сучасна теорія та практика оподаткування. – Х.: Прапор, 2001. – 512 с.
26. Ларичев В., Бембетов А. Предупреждение налоговых преступлений. // Финансовый бизнес. – 2001. – №1. – с.52 – 61.
27. Мельник П. Деякі суперечності в розвитку податкової системи та шляхи її подолання. //Економіка України, 2001. №7. – с.16 – 21.
28. Набойченко В. Риски как объект социального контроля: теоретико-социологические подходы. //Управление риском, 2002. – №1. – с. 25 – 29.
29. Прилипко Д. Оцінка тіньового сектора у галузях економіки.// Цінні папери України, 2000. – №1.
30. Романов В. Понятие рисков и их классификация.// Финансовый бизнес, 2001. – №1. – с. 40 – 44.
31. Рудницький В. Методологія і організація аудиту. – Тернопіль: Економічна думка. – 1998. – 192 с.
32. Рэдхэд К., Хьюс С. Управление финансовыми рисками. – М.: ИНФРА – М. – 1996.
33. Сахненко О. Перевірити платника – дотриматись законодавства.// Вісник податкової служби. – 2001. – №20. – с.34 – 36.
34. Соловійова А. Деякі аспекти кримінально-правового аналізу складу злочину ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК України 2001 року). Вісник податкової служби України. – № 38. – 2001. – с.55 – 57.
35. Суторміна В.М. та ін. Держава – податки – бізнес: (із світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): Монографія. – К.: Либідь, 1992.– 328 с.
36. Толстопятенко Г.П. Европейское налоговое право. Сравнительно-правовое исследование. – М.: Издательство Норма, 2001. – 336 с.
37. Тронин Ю.Н. Можно ли управлять рисками?// Банковские технологии, 2000. – № 3, с.15.

38. Управление риском: Риск. Устойчивое развитие. Синергетика. – Москва: Наука, 2000.- 431с.
39. Управління підприємницьким ризиком.// За заг. ред. Штефаніча Д. А. Тернопіль: “Економічна думка”, 1999. – 224с.
40. Фінансовий менеджмент. За ред. Поляка Г. Б. – М.: Фінанси, Юніти, 1997. – 518 с.
41. Фліссак та ін. Перспективи та очікувані результати прийняття Податкового кодексу України //Вісник податкової служби України, 2001. – № 46. – с.3 – 6.
42. Фоменко Е.А. Нарушение налогового законодательства: выявление и исправление. – Одесса, 1995.
43. Фурман А. Шляхи вдосконалення (модернізації) податкового контролю у загальній системі адміністрування податків та обов’язкових платежів до бюджету. – Вісник податкової служби України. – №21. – 2001. – с.11– 15.
44. Хохлов Н. В. Управление риском. М.: Юнити – Дана, 1999.– 239 с.
45. Черкасов В. В. // Проблемы риска в управленческой деятельности. М.: Рефл. – бук. К.: Ваклер, 1999 – 288 с.
46. Чуприна О.В. Налоговые проблемы сегодня. //Финансы Украины, 1997. – №6, – с.99 – 102.
47. Ястремський О. О. Основи теорії економічного ризику. – Київ: Артєк, 1997.

ЗМІСТ

Вступ	3
Програма дисципліни	7
 Тема 1. Економічна сутність ризиків та їх роль у формування податкової політики держави	
1.1. Поняття ризиків, їх класифікація	13
1.2. Об'єктивна неминучість та мета розробки податкових ризиків	19
1.3. Вихідні поняття, що використовуються в характеристиці податкових ризиків	22
1.4. Співвідношення податкових ризиків і фіскалу	24
 Тема 2. Управління податковими ризиками	
2.1. Зміст управління ризиками	27
2.2. Системний підхід до управління податковими ризиками	30
2.3. Фактори та принципи системи управління податковими ризиками	32
2.4. Процес управління податковими ризиками	34
 Тема 3. Організація та методика визначення податкових ризиків	
3.1. Основні причини та можливості виникнення податкових ризиків	38
3.2. Види фіскальних податкових ризиків	44
3.3. Організаційні аспекти визначення податкових ризиків	49

3.4. Основні етапи опрацювання інформації	52
3.5. Взаємодія органів ДПС при організації моніторингу податкових ризиків	58

Тема 4. Основні етапи роботи з податковими ризиками

4.1. Порядок затвердження податкових ризиків	63
4.2. Методика опису податкових ризиків	62
4.3. Порядок заповнення і ведення картки податкового ризиків	76
4.4. Визначення важливості податкових ризиків та їх оцінка	88

Тема. 5. Методи усунення податкових ризиків

5.1. Організаційні аспекти усунення податкових ризиків ..	93
5.2. Мотиваційна характеристика клієнта та порядок її визначення	94
5.3. Побудова взаємовідносин фахівців ДПС з надійними клієнтами	97
5.4. Етапи роботи з ризикованими та ненадійними клієнтами	98
5.5. Організація роботи з новоствореними підприємствами ...	100
5.6. Діяльність податкової служби щодо клієнтів категорії «К»	102
5.7. Схема застосування податкових ризиків	103

Тема 6. Ризики в системі податкового аудиту

6.1. Податковий аудит в умовах законодавчого поля	107
6.2. Основи організації кабінетного аудиту	109
6.3. Процедури визначення кабінетних ризиків у процесі аудиту	114
6.4. Аудиторський ризик як складова частина теорії і практики аудиту	121
6.5. Побудова моделі аудиторського ризику	123

Тема 7. Формування оптимальної моделі попередження та протидії ризикам

7.1. Оптимізація антиризикової діяльності – передумова її ефективності	127
7.2. Обґрунтування вибору оптимальних варіантів антиризикових заходів	129
7.3. Система антиризикових заходів	131
7.4. Оптимальне оподаткування – основна форма захисту від податкових ризиків	134
7.5. Розробка стандартної методики оцінки податкового навантаження на доходи суб'єкта господарювання	137
7.6. Підвищення ролі податків в економічній стратегії держави	139
Висновок	143
Література	145

Десятнюк О.М.

Моніторинг податкових ризиків

*Навчально-методичний посібник
для слухачів Центру підготовки магістрів*

*Технічний редактор Леся Ключак
Літературний редактор Наталія Гаврішко
Художник Наталія Позняк*

Формат 84x108/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman Cyr. Тираж 300 прим. Зам. 149.

Шеф-редактор Володимир Залецький

Книжково-журнальне видавництво «Воля»
46008, м. Тернопіль, вул. Живова, 11.
Тел. 25-07-54.